

Управління освіти і науки
Чернігівської обласної державної адміністрації

Чернігівський обласний інститут
післядипломної педагогічної
освіти імені К.Д. Ушинського

СПІВПРАЦЯ ВЧИТЕЛЯ ТА АСИСТЕНТА ВЧИТЕЛЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

(методичні рекомендації)

Чернігів
2023

Укладачі:

Литвяк Д.М., методист відділу інклюзивного навчання та закладів освіти інтернатного типу Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського

Зленко Л.О., завідувач відділу інклюзивного навчання та закладів освіти інтернатного типу Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського

Рецензенти:

Кравченко Н.Б., старший викладач педагогіки, корекційної освіти та менеджменту Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського

Чепурна Г.Л., кандидат психологічних наук, доцент кафедри КІСІ, керівник Центру гендерної освіти НУ «Чернігівська політехніка»

У методичних рекомендаціях представлені особливості роботи асистента вчителя в класі закладу загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням. Здійснено теоретичне обґрунтування та окреслено нормативно-правове, організаційне та дидактико-методичне забезпечення змісту його діяльності.

Посібник адресовано асистентам учителя, педагогам закладів загальної середньої освіти, методичним працівникам, батькам дітей з особливими освітніми потребами.

*Рекомендовано до друку вченою радою Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського
(протокол від 22 грудня 2022 року № 4)*

ЗМІСТ

Вступ	4
I. ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК МОДЕЛЬ СВІТОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ	6
1.1. Сучасне нормативно-правове підґрунтя інклюзивного навчання в Україні	8
1.2. Інклюзивна освіта: суть, завдання, принципи	10
1.3. Асистент вчителя як невід’ємна частина інклюзивної освіти	19
1.4. Нормативно-правове регулювання діяльності асистента вчителя	27
II. АСИСТЕНТ ВЧИТЕЛЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ: ОСНОВНІ РОЛІ ТА ЗАВДАННЯ	30
2.1. Команда психолого-педагогічного супроводу та її взаємодія з асистентом вчителя	42
2.2. Взаємодія вчителя та асистента вчителя в інклюзивному класі	48
2.3. Участь асистента вчителя у складанні індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами	54
2.4. Робота асистента вчителя з батьками	57
Використана література	66

Розвиток сучасного суспільства гостро ставить питання соціального захисту громадян. Особливу увагу привертають соціально найвразливіші категорії населення, зокрема – діти з особливими освітніми потребами. Процес демократизації та модернізації українського суспільства вимагає забезпечення прав і свобод, зокрема право на освіту для всіх дітей без винятку. Виходячи з цього, одним із основних завдань сучасної української школи є формування інклюзивного освітнього середовища, головною метою якого є активне включення дітей з особливими освітніми проблемами до навчання в загальноосвітні заклади на рівні з іншими категоріями дітей.

Проблемі інклюзивного навчання присвячена велика кількість наукових досліджень і публікацій українських та зарубіжних вчених: М. Братко, М. Віднічук, М. Мартинчук, Н. Мельник, О. Гурнічук, М. Швед, С. Богданов, А. Колупаєва, Г. Гаврюшенко, Н. Дятленко, Н. Найда, Н. Софій, І. Ярмошук тощо.

Праці зазначених вчених присвячені дослідженню проблем адаптації та залучення осіб з особливими потребами до навчання в освітніх закладах, вивченню ролі асистента в інклюзивному середовищі, особливостям роботи педагогічних працівників в умовах інклюзивного навчання. Можна зазначити, що при інклюзивному підході освітній процес дозволяє школярам з особливими потребами набути потрібні компетенції згідно сучасних освітніх стандартів. Головний суб'єкт інклюзивної освіти – дитина з ООП.

Увага в освітньому середовищі акцентується на можливості таких дітей до повноцінного соціального життя, активної участі у житті колективу, створенні позитивного клімату у шкільному середовищі та поза його межами, організації освітнього процесу, який би задовольняв освітні потреби всіх дітей та надання спеціальних освітніх і фахових послуг. Але під час освітнього процесу навчальні заклади та педагогічні працівники зіштовхуються з низкою проблем для реалізації поставлених завдань. Однією із проблем є особливий

підхід до роботи з дітьми з особливими потребами. Вчитель під час уроку звик концентруватися на надання знань усім учням класу одночасно, а діти з особливими освітніми потребами потребують більше індивідуальної уваги та додаткових способів і методів навчання, що потрібні саме їм, що ускладнює роботу вчителя. Перед вчителем постає складне завдання – за 45 хвилин уроку не тільки дати знання, а й індивідуально приділити увагу, допомогти, додатково пояснити або адаптувати чи модифікувати загальні навчальні завдання для дитини з особливими потребами.

Тому, з метою створення якісних умов педагогічної діяльності вчителя до освітнього процесу, було залучено додаткових спеціалістів, зокрема, асистента учителя, який є новим суб'єктом освітньо-виховного процесу. Основне завдання асистента вчителя – це надання соціально-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами. Співпрацюючи з вчителем, зазначений спеціаліст проводить навчальні, виховні, соціальноадаптивні заходи, залучає та допомагає дитині під час уроку у виконанні навчальних завдань. Також асистент вчителя веде спостереження за розвитком дитини, за проблемами, які виникають у дитини під час засвоєння нових знань. Така організація освітнього процесу дає можливість дитині з особливим потребами не бути обділеною увагою та отримувати повноцінні знання з урахуванням її індивідуальних можливостей. І все це можливо лише при спільній роботі вчителя та асистента, саме тоді будуть якісно реалізовані поставлені завдання інклюзивної освіти.

РОЗДІЛ І. ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК МОДЕЛЬ СВІТОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Кожна людина народжується, росте і розвивається біологічно, фізично, психологічно та духовно. У процесі індивідуального розвитку дитячий організм постійно змінюється. Це пов'язано з неперервним процесом розвитку, під час якого організм росте, вдосконалюється структура, функції пристосування до навколишнього світу. Тому кожен віковий етап характеризується своїми віковими особливостями у фізичному та психологічному розвитку. Але не завжди людський організм розвивається правильно. Під впливом різних чинників може відбутись збій у розвитку дитини, що призводить до порушення розвитку або певних відхилень від норм розвитку.

Порушення – це певне відхилення від норми розвитку, яке спричинене втратою або аномаліями у фізичній, психологічній структурі організму людини. У навчальному посібнику «Інклюзивна освіта» зазначено, що порушення можуть бути внутрішні (біологічні) та зовнішні (соціальні). До внутрішніх відносяться спадкові захворювання, тобто людина вже при народженні має певні особливості – фізичні або психічні, або це проявляється в процесі розвитку людини. Зовнішні чинники, які впливають на людину – це те середовище та виховання, в якому вона перебуває, або те, що може вплинути на неправильний фізичний або психологічний розвиток людини.

На медичному інформаційному порталі зазначено, що порушення розвитку – це будь-яке порушення, що виникло в дитячому або підлітковому віці і призвело до відхилень у фізичному або психологічному плані. Наприклад, втрата певної частини тіла – це фізичне порушення, а затримка мовлення – це психологічне порушення. Ці всі порушення призводять до функціональних обмежень особистості, що створюють труднощі в отриманні інформації, формуванні предметно-практичної та ігрової діяльності, що якісно і кількісно збіднює знання. Але всі діти потребують належного навчання, і діти з ООП не є винятком.

Довгий час діти з певними порушеннями здобували освіту у спеціалізованих школах або школах-інтернатах для інвалідів. Їх відокремлювали від суспільства, і, виходячи зі спеціалізованих закладів освіти, такі діти зовсім були не пристосовані до життя. З плином часу та перебудовою у державі погляди на людей з особливими потребами змінилися, і до них була прикута особлива увага. Постало питання про те, що діти з особливими потребами повинні навчатися разом з усіма в закладах дошкільної освіти та закладах загальної середньої освіти. Тому з 2011 року в Україні було впроваджено інклюзивну освіту.

Термін, що визначає поняття «діти з особливими освітніми потребами» є відносно новим. Це пов'язано з тим, що суспільство приходить до усвідомлення того, що потрібно ввести таке поняття, яке б не порушувало прав дітей, які мають певні порушення в психічному або фізичному розвитку. Поняття «дитина з особливими освітніми потребами» використовується в сучасних наукових дослідженнях і деяких законодавствах іноземних держав як більш сучасний і точний термін, який характеризує певну особу. Крім того, значимість терміна «діти з особливими освітніми потребами» полягає ще й в тому, щоб виключити з ужитку такі терміни як: «аномальні діти», «інвалід», «діти з відхиленнями» тощо.

Термін «особливі потреби» вживається стосовно осіб, чия емоційна, соціальна чи фізична особливість вимагає або потребує спеціальних умов або потреб для того, щоб повноцінно розкрити потенціал даної особи.

У міжнародному законодавстві європейських держав термін «діти з особливими потребами» трактується як «особи в освітньому процесі (учні), які потребують додаткових або спеціальних умов для їх повноцінного розвитку та соціалізації в суспільстві». Тому можна сказати, що учні з особливими освітніми потребами – це діти, які навчаються в закладі загальної середньої освіти, але в міру своїх фізичних, соціальних або емоційних особливостей вимагають спеціального підходу до процесу їх виховання і навчання.

1.1 Сучасне нормативно-правове підґрунття інклюзивного навчання в Україні

«Інклюзивне навчання – це процес, спрямований на задоволення різноманітних потреб усіх дітей шляхом розширення їхньої участі в навчанні, культурній діяльності та житті громади. Цей процес пов'язаний зі змінами й перетвореннями у змісті, підходах, стратегіях і структурах освіти. Визначальною рисою є загальна концепція, що саме звичайна шкільна система покликана дати освіту всім дітям, а особлива увага має приділятися тим учням, які мають ризик відособленості, ексклюзії та маргіналізації». (Декларація Всесвітньої освітньої конференції, Джомтьєн, 1990 р.)

Сучасна освітня парадигма інклюзивного навчання впродовж останніх десятиліть в Україні набула чітких обрисів, зважаючи на затверджені основоположні міжнародні акти щодо забезпечення права на освіту без обмежень та дискримінації. Ратифікація Україною Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю активізувала докорінні зміни в системі освіти, що пов'язані із забезпеченням рівного доступу до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами та актуальністю запровадження інклюзивного навчання.

Особи з інвалідністю не повинні виключатися через інвалідність із системи загальної освіти, а діти з інвалідністю – із системи безоплатної та обов'язкової початкової або середньої освіти.

Особи з інвалідністю повинні мати нарівні з іншими доступ до інклюзивної, якісної та безоплатної початкової і середньої освіти за місцем проживання (З Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю).

Ратифікація Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю сприяла внесенню у 2010 році змін до Закону України «Про загальну середню освіту», згідно з якими загальноосвітні навчальні заклади вперше отримали можливість створювати інклюзивні класи для дітей з особливими освітніми потребами. У цей самий період було затверджено перші нормативно-правові акти стосовно

впровадження інклюзивного навчання в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року», накази МОН про затвердження «Концепції розвитку інклюзивної освіти» (2011 р.), «Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» (2011 р.) та інші.

З ухваленням Закону «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» (2017 р.) дітям з ООП було забезпечено право здобувати освіту в усіх навчальних закладах, зокрема безоплатно в державних та комунальних, незалежно від «установлення інвалідності». Надзвичайно важливим положенням цього законодавчого акту було надання дітям з особливими освітніми потребами психолого-педагогічної та корекційно-розвиткової допомоги, залучення до освітнього процесу додаткових фахівців (корекційних педагогів, логопедів, психологів та ін.), розробка відповідного програмного та навчально-методичного забезпечення, запровадження новітніх технологій і методів навчання, а також використання ресурсів спеціальних закладів освіти.

Шляхи впровадження інклюзивного навчання в Україні окреслено у прийнятому у 2017 році Законі України «Про освіту», яким передбачається створення системи освіти нового покоління, що забезпечить умови для здобуття освіти всіма категоріями громадян України, створення ефективної системи забезпечення всебічного розвитку людини, сприяння істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу суспільства та особистості. Гарантоване державою право на освіту визначено статтею 3 Закону України «Про освіту», де наголошується на тому, що ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти.

1.2 Інклюзивна освіта: суть, завдання, принципи

Сьогодні інклюзивна освіта є не лише однією із фундаментальних засад розвитку освіти, але й філософією розуміння участі людини у житті суспільства. Поняття інклюзії означає процес активного включення в суспільні стосунки всіх громадян, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, культурних, мовних, національних та інших особливостей.

Ідея інклюзії, що виникла внаслідок усвідомлення цінності людської багатоманітності і відмінностей між людьми, виключає будь-яку дискримінацію та відображає одну з головних ознак демократичного суспільства: усі діти є цінними членами суспільства і мають рівні права, зокрема, щодо отримання освіти, незважаючи на особливості їхнього психофізичного розвитку.

Водночас, у розумінні багатьох людей інклюзія пов'язана лише з особами, які мають «інвалідність» – ступінь втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи. Так, особи з інвалідністю – це особи, які мають стійкі фізичні, психічні, інтелектуальні чи сенсорні порушення, що можуть заважати повній та ефективній участі таких осіб у житті суспільства на рівні з іншими.

Проте, діти, які потребують інклюзивної освіти, можуть і не мати інвалідності, але вони мають особливі освітні потреби (далі ООП). Згідно з Законом України «Про освіту» дитина з **ООП** – **«це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту»**.

ЮНЕСКО розглядає дітей з ООП як широке поняття. Зокрема, до дітей з ООП ЮНЕСКО відносить дітей, які мають такі порушення в розвитку: емоційні і поведінкові, мовлення та спілкування, труднощі в навчанні, затримка/обмеження інтелектуального розвитку, фізичні/нейромоторні, зору, слуху. Цей список доповнюють діти, які виховуються у несприятливому

середовищі – діти, які належать до груп етнічних меншин, діти вулиці та діти з ВІЛ-інфекцією/СНІДом.

Для роботи з такими дітьми важливо розуміти відмінності між поняттями «виключення», «сегрегація», «інтеграція» та «інклюзивна освіта».

«Виключення» виникає коли, учнів у будь-який спосіб, прямо чи опосередковано, позбавляють доступу до освіти або відмовляють у такому доступі.

«Сегрегація» – це ситуація, у якій діти з ООП отримують освіту у відокремлених закладах (установах), пристосованих до різних або певного виду порушень дітей, в ізоляції від інших дітей.

«Інтеграція» – це процес влаштування дітей з ООП до існуючих закладів освіти з розумінням того, що діти з ООП зможуть пристосуватися до стандартизованих вимог таких закладів.

Концепція інклюзивної освіти отримала розвиток із концепції інтеграції, що застосовується під час переходу до нових підходів освіти дітей з ООП. Порівняння відмінностей цих концепцій дає можливість виокремити принципово важливі аспекти. Так, інтеграція дітей з ООП відбувається шляхом перенесення елементів спеціальної освіти у систему загальної освіти. За таких умов лише незначна частина дітей з ООП може бути повністю включена у систему звичайних шкіл.

Основним обмеженням інтеграції стало те, що за таких умов не відбуваються зміни в організації освітнього процесу, тобто, у програмах, методиках і стратегіях навчання. Відсутність таких організаційних змін під час інтеграції стала основним бар'єром для реалізації політики і впровадження практики включення дітей з ООП у загальноосвітнє середовище. Переосмислення цього процесу призвело до появи нового терміну – «інклюзивна освіта». Зокрема, інклюзивна освіта передбачає, що бар'єри і труднощі у навчанні, з яким стикаються учні з ООП у школах, відбуваються через існуючу практику освітнього процесу, а також через негнучкі методи навчання. За умов інклюзивної освіти необхідно не адаптувати учнів до

існуючих вимог школи, а реформувати заклади освіти, шукати інші педагогічні підходи до навчання таким чином, щоб враховувати потреби учнів з ООП.

Вперше термін «інклюзивна освіта» був використаний у Саламанаській декларації, прийнятій на Всесвітній конференції у 1994 році за підтримки ЮНЕСКО, згідно з якою інклюзивна освіта ґрунтується на певній системі **принципів** – базових вимог, виконання яких забезпечить її ефективність, а саме:

- кожна дитина має унікальні особливості, інтереси, здібності й освітні потреби;
- усі діти мають навчатися разом у будь-яких випадках, коли це виявляється можливим, незважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними;
- заклади освіти мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів, узгоджуючи різні види і темпи навчання;
- заклади освіти повинні забезпечувати якісну освіту для всіх, розробляючи стратегії викладання, вживаючи організаційних заходів;
- діти мають отримувати будь-яку додаткову допомогу, яка може знадобитися їм в освітньому процесі;
- інклюзивна освіта – найефективніший засіб, що гарантує солідарність, співучасть, взаємодопомогу, розуміння між дітьми.

Однак, інклюзивна освіта не ставить за мету зробити всіх однаковими. **Інклюзивна освіта в широкому розумінні передбачає створення рівних можливостей для всіх дітей з ООП і забезпечення їх успіху в освітньому процесі та в подальшому житті.**

Варто підкреслити, що інклюзивна освіта є альтернативою системі спеціальної освіти, за якою діти навчаються окремо від інших дітей або на індивідуальній формі здобуття освіти.

Розвиток інклюзивної освіти у жодному разі не зменшує значення спеціальної освіти, оскільки інклюзивна освіта є одним із її напрямів, варіантом надання освітніх послуг дитині з ООП.

Інклюзивна освіта виконує такі функції – основні напрями, за якими відбувається її реалізація:

Функції інклюзивної освіти

Сутність	Характеристика
Правова	• забезпечення права дітей з ООП на здобуття освіти в умовах звичайних закладів освіти за місцем проживання дитини; • попередження і боротьба з виключенням в освіті; • виявлення й усунення чинників, що перешкоджають реалізації права дитини з ООП на освіту на умовах рівності і доступності
Соціалізації	• засвоєння дітьми з ООП широкого кола цінностей, соціальних ролей і очікувань, на основі яких складається повсякденне життя людей, а також цінностей, що пропагуються закладом освіти; • формування людської особистості на основі засвоєння дітьми з ООП знань, навичок, цінностей культурної спадщини, накопичених соціумом; • включення дітей з ООП у соціокультурний простір класу, школи, громади, держави
Виховна	• формування позитивного і толерантного ставлення суспільства до осіб з ООП як до рівних, створення соціокультурного середовища; • формування у дітей з ООП почуття поваги і власної гідності, усвідомлення, що вони є повноцінними членами суспільства
Освітня	• засвоєння дітьми з ООП системи знань, умінь і навичок, необхідних для розвитку потенціалу та подальшої успішної інтеграції у суспільство
Економічна	• підготовка осіб з ООП до трудової діяльності, розвиток і використання їхнього потенціалу на ринку праці; • зменшення кількості громадян, що перебувають на соціальному забезпеченні у держави.

Комітет із прав осіб з інвалідністю ООН визначає інклюзивну освіту як:

- фундаментальне право всіх учнів. Важливо, що це право належить кожному конкретному учню, а не батькам чи опікунам. Відповідальність батьків у цьому випадку підпорядковується праву дитини;
- принцип, який цінує добробут усіх учнів, поважає невід’ємну гідність і самостійність, визнає індивідуальні потреби і здатність бути ефективно включеним у суспільне життя та робити у нього свій внесок;
- спосіб реалізації інших прав людини. Це основний спосіб, за допомогою якого особи з ООП можуть покінчити з бідністю, отримати можливість повноправної участі у житті своїх громад і домогтися захисту від експлуатації. Це також є основним способом для побудови інклюзивного суспільства;
- результат процесу безперервного і проактивного зобов’язання щодо ліквідації бар’єрів, що перешкоджають праву на освіту, разом із відповідними змінами в культурі, політиці та практиці звичайних шкіл з метою прийняття й ефективного включення усіх учнів.

Науковці Великобританії Тоні Бут і Мел Ейнскоу під поняттям «інклюзивна освіта» розуміють стратегію, що розробляють і реалізують учасники освітнього процесу (діти, батьки, адміністрація та працівники школи) і яка дає змогу подолати бар’єри на шляху до здобуття освіти будь-якою дитиною. Для цього вчені розробили механізм самооцінювання «**індекс інклюзії**», що ґрунтується на трьох ключових аспектах: інклюзивній культурі, інклюзивній політиці, інклюзивній практиці.

Створення **інклюзивної культури** передбачає формування такої ціннісної системи, яка забезпечує виникнення у закладі освіти атмосфери доброзичливості, безпеки та прийняття, яка б стимулювала учнів до співпраці і взаємодопомоги. Така інклюзивна культура сприяє створенню єдиної системи цінностей, що приймається і поділяється усіма. Розвиток школи стає постійним і безперервним процесом.

Розроблення **інклюзивної політики** відбувається через побудову чіткої структури цілей і принципів керування освітнім процесом. Стратегія роботи закладу освіти спрямована на формування інклюзивного освітнього середовища для всіх учнів. Вона заохочує заклад охоплювати всіх дітей, які проживають у даній місцевості, і докладати зусиль для мінімізації чинників, що призводять до їх виключення. Політика щодо надання підтримки регулює всі заходи, що посилюють спроможність закладу освіти враховувати у своїй діяльності різноманітні ООП, виходячи з принципу цінності кожної дитини.

Розвиток **інклюзивної практики** окреслює шляхи того, чому і як навчають і навчаються на основі інклюзивних цінностей та політики, а також як інклюзивні цінності впливають на структурування і зміст освітнього процесу. Освітній процес будується таким чином, що в навчанні від початку враховуються ООП. Передбачається, що діти, допомагаючи одне одному, самі стають ресурсом для навчання. Дорослі співпрацюють між собою і всі разом несуть спільну відповідальність за навчання дітей.

Отже, інклюзивна освіта вимагає радикальних змін від закладів освіти. Вона передбачає істотні зміни в культурі, політиці і практичній діяльності закладів освіти, а також створення інклюзивного освітнього середовища – сукупності умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку дітей з урахуванням їхніх потреб і можливостей.

	Традиційний освітній процес	Інклюзивний освітній процес
1.	Діти з ООП навчаються виключно у закладах спеціальної освіти або вдома.	Діти з ООП навчаються у звичайних закладах освіти й отримують психолого-педагогічну допомогу.
2.	ООП дітей в освітньому процесі не враховуються.	ООП є основою для планування освітнього процесу.
3.	Освітні цілі для всіх дітей однакові.	Освітні цілі визначаються залежно від ООП дитини.

4.	Усі учні мають опанувати уніфікований освітній план у визначені терміни.	Для кожного учня з ООП розробляється ІПР.
5.	Оцінювання проводиться за однаковим підходом до всіх.	Використовуються адаптовані стратегії і методи оцінювання.
6.	Оцінювання результатів навчання відбувається шляхом порівняння із загальним освітнім планом на основі визначених критеріїв навчальних досягнень учнів.	Основним критерієм успішності є індивідуальні досягнення учня з ООП.
7.	Успішність кожного учня визначається порівнюючи з найкращими результатами.	Успішність навчання розглядається на основі врахування прогресу в розвитку дитини.
8.	Батьки є пасивними учасниками освітнього процесу.	Батьки беруть активну участь в освітньому процесі; на них покладені певні зобов'язання.

Інклюзивна школа – це заклад загальної середньої освіти, який забезпечує інклюзивну освіту як систему освітніх послуг, зокрема: адаптує освітні програми, фізичне середовище, методи і форми навчання, використовує існуючі в громаді ресурси, залучає батьків, співпрацює з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних ООП дітей та створює позитивний клімат в освітньому середовищі.

Інклюзивна освіта стосується не лише дітей з ООП та їхніх батьків, а й інших учнів. У цьому процесі важливою є роль педагогічних працівників, зокрема, щоб кожна дитина могла вчитися з найбільшою для себе користю. Тому інклюзивна освіта – це системний процес налагодженої взаємодії усіх учасників освітнього процесу, ефективність якого залежить від усвідомлення переваг інклюзивної освіти:

- **для дітей з ООП:** можливість навчатися за місцем проживання; можливість соціалізації зі своїми однолітками; особистісно-орієнтоване

спрямування освітнього процесу з урахуванням сильних сторін і здібностей учня; можливість отримувати додаткові освітні послуги; подальша інтеграція у суспільство, вступ до закладів вищої освіти тощо;

- **для решти дітей:** розуміння багатоманітності; діти вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до дітей з ООП, налагоджувати та підтримувати дружні стосунки з дітьми, які відрізняються від них; діти вчаться співробітництву, взаємодопомозі, співчуттю;

- **для батьків дітей з ООП:** можливість брати участь в ухваленні рішень щодо навчання своєї дитини; краще розуміння ООП своїх дітей; допомагає сформулювати чітку мету освітнього процесу дитини;

- **для батьків інших дітей:** розширити своє розуміння і сприйняття інклюзивної освіти, можливість підтримати інших батьків;

- **для педагогічних працівників:** в інклюзивному класі педагоги, працюючи із дітьми з ООП, прагнуть до професійного розвитку, оволодівають різноманітними методами навчання і розвитку дітей з ООП; інклюзивна освіта допомагає налагодити співпрацю педагогічних працівників у закладі освіти і застосувати командний підхід до реалізації освітнього процесу, а також отримувати методичну та консультативну допомогу від фахівців ІРЦ та РЦППО;

- **для адміністрації закладів освіти:** створення у закладах освіти спеціальних умов: забезпечення безперешкодного доступу до будівель і приміщень закладів освіти; забезпечення закладів освіти необхідними навчально-методичними посібниками, підручниками, спеціальним обладнанням; забезпечення відповідного штату педагогічних працівників (асистента вчителя, вчителя-дефектолога, практичного психолога тощо); активне залучення батьків до процесу навчання дитини;

- **для суспільства:** формування активного члена суспільства, який робить внесок у розбудову держави; розвиток інклюзивної культури у суспільстві: формування почуття толерантності, терпимості, милосердя, взаємоповаги, сприйняття відмінностей інших людей.

Пошук теоретичних засад інклюзивної освіти потребує міждисциплінарного підходу, що насамперед пов'язаний з такими науками як філософія, спеціальна педагогіка, спеціальна психологія, соціологія, право й етика. Використання наукових здобутків цих наук дає змогу ефективно побудувати освітній процес дітей з ООП, зокрема:

Філософія	Визначає методологічні підходи в поясненні педагогічних явищ і процесів, значення навчання дітей з ООП в розвитку суспільства.
Спеціальна педагогіка	Визначає мету, завдання, закономірності, принципи, зміст, форми і методи навчання та виховання дитини з ООП.
Спеціальна психологія	Дає змогу більш точно зрозуміти психологічні особливості розвитку дитини, що є підґрунтям для побудови освітнього процесу дітей з ООП.
Соціологія	Пояснює вплив середовища на формування дитини з ООП, розкриває механізми соціалізації дитини з ООП в умовах інклюзивного навчання.
Право	Дає можливість захищати інтереси дітей з ООП на основі міжнародних документів і національного законодавства.
Етика	Визначає основні морально-етичні вимоги до діяльності педагогічних працівників.

Отже, інклюзивна освіта – це безперервний процес, спрямований на створення інклюзивного освітнього середовища на основі принципів толерантного ставлення, поваги до індивідуальних особливостей дитини і недопущення дискримінації.

Інклюзивна освіта передбачає освіту кожній дитині, незважаючи на наявні ООП, надає можливість дитині з ООП бути включеною у загальний освітній процес за місцем проживання шляхом адаптації змісту освіти й умов навчання, що в подальшому дає змогу їй стати рівноправним членом суспільства.

1.3 Асистент вчителя як невід’ємна частина інклюзивної освіти

Однією з найважливіших передумов успішного розвитку дитини з особливими освітніми потребами є створення сприятливих, комфортних умов, які сьогодні здатна забезпечити інклюзивна освіта.

Інклюзивне навчання – це комплексний процес, який спрямований на задоволення різноманітних потреб усіх дітей шляхом розширення їхньої участі в навчанні, культурній діяльності та житті суспільства. Цей процес пов’язаний зі змінами у змісті, підходах, стратегіях і структурах освіти.

Упровадження інклюзивного навчання в системі загальної середньої освіти України доручають висококваліфікованим педагогічним працівникам, які в подальшому мають стати адептами сучасної освітньої дитиноцентристської методології. Задля того розробляється нормативно-правова база, що окреслює їхню діяльність і спонукає до організації освітнього процесу з використанням сучасних методик, технологій та стратегій навчання. Звичайно, найбільше це стосується педагогів, основне завдання яких – організація освітнього процесу для дітей з особливими потребами. Безпосередню участь в організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти здійснює асистентський супровід.

Так, у Постанові Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 № 872 «Про затвердження порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» зазначається, що: «особистісно орієнтоване спрямування навчально-виховного процесу забезпечує асистент вчителя, який бере участь у розробленні та виконанні індивідуальних навчальних планів та програм, адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими потребами». Посаду асистента вчителя передбачено Типовими штатними нормативами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки від 06.12.2010 № 1205.

Відповідно до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та інших міжнародних документів важливою умовою для здобуття якісної освіти дітьми з особливими потребами є вміння педагога здійснювати індивідуалізацію та диференціацію навчального процесу, оцінювати розвиток дитини на основі об'єктивних спостережень, розробляти індивідуальні навчальні програми, тісно співпрацювати з батьками дитини та іншими фахівцями. Звісно, для розв'язання цих та інших завдань педагогу потрібна допомога адміністрації навчального закладу, фахівців та батьків. Але найважливішим для вчителя є надання допомоги під час навчального процесу. Саме це є основною метою діяльності асистента педагога (асистента вихователя).

У більшості країн, де розвинена й упроваджується інклюзивна освіта, асистентів педагога зараховують до парaproфесіоналів – осіб, які отримали підготовку в спеціалізованій галузі, щоб працювати під керівництвом того, хто має повну професійну підготовку. У контексті інклюзивного навчального закладу – це особи, які отримали підготовку в галузі педагогіки/інклюзивної освіти та працюють під керівництвом учителя й підпорядковуються керівнику навчального закладу.

Така підтримка передбачає як загальну підтримку, так і спеціальну допомогу в роботі з окремими учнями. Зазвичай, асистенти педагогів допомагають вчителям та іншим фахівцям надавати підтримку учням, для яких вона була визначена у сфері медичного та особистого догляду та/або забезпечення управління поведінкою під час планування індивідуальної навчальної програми (ІНП). Очікується, що асистенти педагогів можуть надавати підтримку під час виконання учнями навчальних завдань. Вони також володіють спеціальними навичками та вміннями, потрібними для задоволення потреб окремих учнів. Такі спеціальні вміння та навички асистент педагога може набути під час додаткових тренінгів. Наприклад, якщо в класі є учень, який не чує або має порушення слуху, асистент педагога може потребувати додаткового тренінгу щодо опанування жестової мови. Іншим прикладом може

служувати підтримка асистентом педагога учня з порушеннями опорно-рухового апарату, що передбачає допомогу в пересуванні.

Мета роботи асистентського супроводу полягає в організації умов для успішного включення дитини з особливостями розвитку в середовище школи. Асистент учителя не є головною особою, яка відповідає за організацію освітнього простору в учнівському середовищі, але він активно бере у цьому участь.

Асистент вчителя – це посередник між дитиною та іншими дітьми і дорослими в шкільному середовищі. Для того, щоб умови знаходження такої дитини в школі були по-справжньому комфортні та мотивували її на розвиток, робота асистента педагога (як і будь-якого іншого дорослого, який працює з дитиною з особливими освітніми потребами) повинна ґрунтуватися на наступних переконаннях: віра в можливості дитини, щирий інтерес до її особистості, прийняття її особливостей, доброзичливість, терпіння, послідовність.

Отже, асистентський супровід – це соціально-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами, який забезпечує організацію умов для успішного включення дитини з особливостями розвитку в середовище школи. Асистентський супровід можуть здійснювати асистент учителя та асистент учня.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» у закладах загальної середньої освіти введено посаду асистента вчителя. В інклюзивних класах вводиться посада асистента вчителя загальноосвітнього навчального закладу з розрахунку одна штатна одиниця на один клас.

Асистент учителя – це педагогічний працівник, який призначається на посаду керівником закладу освіти, має педагогічну освіту та забезпечує особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу. Асистент учителя, як учасник інклюзивного освітнього процесу, забезпечує соціально-педагогічний

супровід дитини з особливими освітніми потребами: разом з учителем класу проводить навчальні, виховні, соціально-адаптаційні заходи, запроваджуючи ефективні форми розвитку та навчання; допомагає дитині у виконанні навчальних завдань, залучає учня до різних видів навчальної діяльності; у складі групи фахівців бере участь у розробці та виконанні індивідуальної програми розвитку дитини; адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дитини з особливими освітніми потребами та ін.

Згідно з нормативно-правовими документами у процесі освітньої діяльності асистент учителя виконує такі функції:

1) організаційну: допомагає в організації освітнього процесу у класі з інклюзивним навчанням; надає допомогу учням з особливими освітніми потребами в організації робочого місця; проводить спостереження за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів і потреб; допомагає концентрувати увагу та сприяє формуванню саморегуляції і самоконтролю учня; співпрацює з фахівцями, які безпосередньо працюють з дитиною з особливими освітніми потребами та беруть участь у розробці індивідуальної програми розвитку. Асистент учителя разом з іншими працівниками забезпечує здорові та безпечні умови навчання, виховання та праці. Веде встановлену педагогічну документацію;

2) навчально-розвивальну: асистент учителя, співпрацюючи з учителем класу, надає освітні послуги, спрямовані на задоволення освітніх потреб учнів; здійснює соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, дбає про професійне самовизначення та соціальну адаптацію учнів; сприяє розвитку дітей з особливими освітніми потребами, покращенню їхнього психоемоційного стану; забезпечує розвиток соціальної активності дітей, сприяє виявленню та розкриттю їхніх здібностей, талантів, обдарувань шляхом їх участі в науковій, технічній, художній творчості; створює навчально - виховні ситуації, обстановку оптимізму та впевненості у своїх силах і майбутньому;

3) діагностичну: разом із групою фахівців, які розробляють індивідуальну програму розвитку дітей з особливими освітніми потребами, оцінює навчальні досягнення учнів; оцінює виконання індивідуальної програми розвитку, вивчає та аналізує динаміку розвитку учня; створює індивідуальне портфоліо учня;

4) прогностичну: бере участь у розробці індивідуальної програми розвитку; здійснює прогноз відповідно до стану сформованості функцій дитини та її компетенцій порівняно із фіксованими прогнозами в індивідуальній програмі розвитку, у тому числі з поставленням «SMART-цілей», що передбачають: функціональність цілей (значущість для учня та доступність для досягнення в закладі освіти), відповідність теперішньому рівню розвитку, сформульованість цілі така, щоб можна було побачити, як учень опановує матеріал, вимірюваність та чіткі критерії, за допомогою яких можна визначити чи досягнув учень цілі;

5) консультативну: постійно спілкується з батьками, надаючи їм необхідну консультативну допомогу; інформує вчителя класу та батьків про досягнення учня; дотримується педагогічної етики, поважає гідність дитини, захищає її від будь-яких форм фізичного або психічного насильства; за дорученням керівника закладу здійснює комунікацію з фахівцями інклюзивно-ресурсного центру щодо психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами, консультування з фахівцями інклюзивно-ресурсного центру щодо особливостей організації освітнього процесу.

Асистент учителя є асистентом саме учителя, а не конкретної дитини. Це означає, що він не прив'язаний до однієї чи кількох дітей, а працює з усім класом, в залежності від обраних методів та погодженого розподілу обов'язків із учителем. Часом, дитині з особливими освітніми потребами необхідно приділити більше уваги, щоб, наприклад, пояснити завдання і цим зайнятий учитель, а асистент учителя так само може пояснити щось й іншим учням. Окрім того, своєю роботою асистент може звільнити більше часу вчителю для пояснень. Наприклад, поки асистент роздає навчальні матеріали, вчитель ще раз

роз'яснює тему, або ще якимось залучає дитину з особливими освітніми потребами до спільної роботи в класі, адже спільна робота – невід'ємна складова частина інклюзивного навчання.

На посаду асистента вчителя приймають осіб, які: мають педагогічну освіту, вищу освіту та/або професійну кваліфікацію; вільно володіють державною мовою (для громадян України) або володіють державною мовою в обсязі, достатньому для спілкування (для іноземців та осіб без громадянства); моральні якості та фізичний і психічний стан здоров'я яких дозволяють виконувати професійні обов'язки (ст. 22 Закону України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX) Асистента вчителя приймають на роботу за трудовим договором відповідно до вимог Закону про повну загальну середню освіту та законодавства про працю.

Відповідно до Постанови КМУ «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» від 30.08.2002 № 1298, асистенту вчителя закладу загальної середньої освіти встановлюються 10-12 тарифні розряди. При встановленні тарифного розряду враховують освітній рівень працівника, професійну компетентність, педагогічний досвід, результативність та якість роботи, інші дані, які характеризують його професійну діяльність.

Водночас асистент учня (дитини) – не є педагогічним працівником. Він супроводжує учня і не втручається в освітній процес. Ним може бути один із батьків, уповноважена ними особа або соціальний працівник. Асистент учня забезпечує соціально-побутові потреби учня з особливими освітніми потребами, для чого може бути присутній (за згодою керівника закладу освіти) під час уроків та позакласної роботи, інших заходів закладу освіти, допомагати у пересуванні, відвідуванні вбиральні, переодяганні, харчуванні та задоволенні інших соціальних та фізичних потреб здобувача освіти. Отже, асистент дитини виконує такі функції: допомагає дитині у самообслуговуванні, підтримує у спілкуванні (зокрема за допомогою жестової мови), організовує харчування та

пересування, забезпечує безпеку та спостереження за станом здоров'я (наприклад, прийом ліків), сприяє проведенню дозвілля та організовує денний відпочинок.

Також, слід зауважити, що асистент учня не здійснює: виконання освітньої програми для досягнення учнями результатів навчання, надання освітніх послуг в закладі освіти, надання рекомендацій педагогічним працівникам щодо організації освітнього процесу, розробку індивідуальних завдань і матеріалів для учнів із особливими освітніми потребами, виконання інших функцій педагогічних працівників.

Асистентом дитини має бути повнолітня особа, яка володіє достатнім практичним досвідом і компетентністю за рекомендацією батьків дитини. Це має бути людина, фізичний і психічний стан здоров'я якої дозволяє здійснювати цю функцію. Асистент працює на громадських засадах або за рахунок коштів громадських організацій та інших джерел, не заборонених законодавством. Супровід дитини асистентом забезпечується на підставі письмової заяви батьків або осіб, які їх замінюють.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (із змінами і доповненнями) у п.14 зазначається: «Освітні та соціальні потреби дітей із складними порушеннями розвитку під час їх перебування в загальноосвітньому навчальному закладі задовольняються соціальними працівниками, батьками або особами, уповноваженими ними».

Відповідно до Закону України від 6 вересня 2018 р. №8556 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг», асистенти дитини офіційно мають можливість безперешкодного доступу до освітнього процесу у школах та дитячих садках. Рішення про допуск асистента учня до освітнього процесу ухвалює директор школи, який укладає зі спеціалістом договір. Підставами для укладання договору є: бажання батьків бути асистентом учня, письмова заява

одного з батьків (інших законних представників) дитини щодо допуску уповноваженої ним особи для виконання функцій асистента учня, договір про надання соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання між надавачем соціальних послуг та одним з батьків або іншим законним представником отримувача соціальної послуги.

Посада асистента дитини – є складовою освітнього процесу дитини з особливими потребами та умовою для навчання дитини за її індивідуальною програмою, відповідно до можливостей, сприйняття та потреб. Він сприяє адаптації та соціалізації дитини у колективі, здійснює корекцію небажаної поведінки. Фахівці називають асистента дитини ключем до реальної інклюзії дитини з ООП до звичайних шкіл та дитячих садочків. Таким чином, асистент учителя та асистент учня (дитини) виконують різні функціональні обов'язки. На відміну від асистента вчителя, асистент дитини здійснює індивідуальну підтримку дитини зі складними чи комплексними порушеннями розвитку. У той самий час питання присутності асистента дитини в класі, коли дитина, зокрема, зі складними порушеннями розвитку, не потребує його допомоги нормативно не врегульоване. Це питання організації освітнього процесу, що є повноваженням керівника закладу, за умови, що дитина не потребує допомоги саме під час уроку.

Отже, результативність інклюзивного навчання підтверджує необхідність залучення асистента вчителя та асистента учня з метою визначення індивідуальної освітньої траєкторії дитини з особливими освітніми потребами та забезпечення оптимальної корекційно-розвивальної складової частини освітнього процесу.

1.4 Нормативно-правове регулювання діяльності асистента вчителя

Інклюзія – це доступність освіти для всіх, коли всім зручно незалежно від наявності особливих освітніх потреб. Переосмислення суспільством ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, зокрема й до дітей з інвалідністю, визнання їхніх прав на здобуття освіти, окреслення пріоритетних цілей, завдань, підходів зумовлює необхідність визначення оптимальної організації освітнього процесу, де наявні спеціальні умови для дітей з особливими освітніми потребами.

У той час, як в країнах Європи інклюзивна освіта наявна давно, в Україні вона набирає обертів останніми роками. За кордоном ніхто не звертає уваги на особливості дитини, там реально оцінюють її можливості. У нашій країні все ще є проблеми, пов'язані з упровадженням інклюзивної освіти, хоча вже є позитивний досвід. Попри велику кількість змін у законодавстві щодо інклюзивної освіти та певні практичні здобутки, це питання все ще не стало основним для місцевих органів управління освітою й органів місцевого самоврядування. Є проблема розуміння концепції інклюзивної освіти (досі переважає медична модель сприйняття інвалідності), і, як результат цього, труднощі у визначенні можливих механізмів її впровадження. Значним досягненням та суттєвим кроком уперед можна вважати створення системи інклюзивно-ресурсних центрів і центрів підтримки інклюзивної освіти на заміну застарілій моделі психолого-медико-педагогічних консультацій.

Разом з вибором Україною курсу на розвиток інклюзивної освіти значно посилилась увага до якості й доступності освіти для дітей з особливими освітніми потребами, зокрема дітей з інвалідністю. У 2009 році (Конвенція ратифікована Законом № 1767–VI (1767–17) від 16.12.2009) Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права людей з інвалідністю, визначаючи цим, що інклюзивна освіта не лише забезпечує найкраще середовище для навчання дітей з особливими освітніми потребами, зокрема дітей з інвалідністю, але й допомагає усунути бар'єри та зруйнувати стереотипи. Це

подія, яка свідчить, що Україна бере цілковиту відповідальність за забезпечення всіх прав і свобод громадян з інвалідністю, їхнього повноцінного права на життя.

У Конституції України стверджується рівність прав усіх людей, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, від мовних та інших ознак. У розділі «Права людини» декларовано демократичні та гуманістичні положення, які відповідають духу й букві міжнародних угод і домовленостей та мають забезпечити захист прав усіх верств населення. У Конституції України визначено й стверджено основні права людини, серед яких право на освіту (ст. 53), право на соціальний захист (ст. 46).

У Постанові Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» зазначено: особистісно орієнтоване спрямування навчально-виховного процесу забезпечує асистент вчителя, який бере участь у розробленні та виконанні індивідуальних навчальних планів та програм, адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами.

Посада «Асистент вчителя інклюзивного закладу» внесена у Державний Класифікатор професій за ініціативи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (Наказ Держспоживстандарту №327 від 28.07.2010).

Посада асистент вчителя передбачена типовими штатними нормативами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 06.12.2010 р. № 1205, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 22 грудня 2010 р. за № 1308/18603.

Посада «асистент вчителя загальноосвітнього навчального закладу з інклюзивним та інтегрованим навчанням» внесена у «Перелік посад педагогічних та науково-педагогічних працівників», чим забезпечено

конституційні права і державні гарантії педагогічним працівникам, які працюватимуть у ЗЗСО з інклюзивним навчанням на посаді асистента вчителя (Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2012 р. «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України № 346 від 14.04.1997 р. та № 963 від 14.06.2000 р.»).

Листом МОНмолодьспорту від 28.09.2012 №1/9-694 «Щодо введення посади вихователя (асистента вчителя) у загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивним навчанням» зазначено: кількість ставок асистента вчителя на клас, педагогічне навантаження асистента вчителя, оплата праці та посадові обов'язки асистента вчителя.

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» №1324 від 5 червня 2014 р. зазначено: абзац десятий частини першої статті 25 після слів «вихователя загальноосвітньої спеціальної школи (школи-інтернату)» доповнити словами «та асистента вчителя інклюзивних класів загальноосвітніх навчальних закладів».

РОЗДІЛ II. АСИСТЕНТ ВЧИТЕЛЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ: ОСНОВНІ РОЛІ ТА ЗАВДАННЯ

Сьогодні асистентами учителів працюють педагогічні працівники, які не мали відповідної фахової підготовки у закладі вищої освіти, тому намагаються самостійно зорієнтуватись у специфіці цієї посади. У зв'язку з цим педагоги потребують допомоги з питань розширення уявлень та формування знань про основні принципи організації та впровадження інклюзивної освіти, специфіку співпраці з учителем, ролі асистента вчителя у діяльності команди психолого-педагогічного супроводу, у розробці та реалізації індивідуальної програми розвитку, диференціацію та індивідуалізацію освітнього процесу в інклюзивному класі, налагодження ефективної співпраці з батьками. Посада передбачає, що асистент учителя має володіти знаннями про особливості розвитку дітей, різні види порушень і поведінкових проявів, можливостями врахування специфіки розвитку та вміннями ефективної реалізації стратегії залучення та підтримки дитини з особливими освітніми потребами, стимулювання в освітньому середовищі.

У листі Міністерства освіти і науки України «Щодо тривалості уроків в інклюзивних класах, функціональних обов'язків асистента вчителя» від 05.02.2018 № 2.5-281 зазначено, що основна функція асистента вчителя як педагогічного працівника – співпраця з учителем інклюзивного класу, аби допомогти приділити увагу кожному учню під час освітнього процесу.

Роль асистентів педагога в роботі інклюзивного класу є надзвичайно важливою і полягає у наданні допомоги вчителю та дітям, в тому числі й дітям з особливими потребами у навчанні. Асистенти педагога забезпечують:

- надання допомоги вчителям в організації, підтримці та впровадженні навчально-виховного процесу;

- моделювання додаткової позитивної ролі для учнів, належних і ефективних міжособистісних комунікаційних навичок (вербальних, невербальних);
- моделювання безпечної практики роботи та реагування на непередбачені ситуації в міру їх виникнення;
- розширення навчальних можливостей для дітей;
- індивідуалізований підхід до навчання дітей та надання індивідуальної уваги окремим учням;
- управління поведінкою учнів, проведення спостережень відповідно до вимог вчителя;
- додатковий час для вчителя для планування, навчання та оцінки навчального процесу;
- більшу послідовність у процесі викладання;
- кращий моніторинг та оцінку прогресу у навчанні та розвитку дітей;
- моделювання організаційних навичок та підзвітності, дотримання основних правил та процедур, прийнятих у навчальному закладі.

Чіткого конкретного переліку обов'язків, що покладаються на асистента вчителя, немає. На визначення обов'язків асистентів педагога впливають різні чинники, а саме: характеристики та особистість вчителя, склад учнівського колективу, стосунки між асистентом вчителя та дітьми, міжособистісні навички вчителя та асистента вчителя, рівень навичок асистентів вчителя, фізичне середовище класу. Окремі вчителі можуть додавати власні вимоги щодо роботи асистентів з метою покращення якості викладання. Наступний перелік містить приклади можливих обов'язків асистентів педагога:

- допомагати окремим учням у виконанні навчальних завдань, розроблених вчителем;
- здійснювати нагляд за дітьми під час їх перебування в їдальні, на ігровому майданчику тощо;
- надавати допомогу у здійсненні моніторингу прогресу дітей;

- допомагати у роботі малих груп або індивідуально з окремими дітьми в той час, коли вчитель працює зі всією групою або іншими дітьми;
- надавати допомогу у підготовці навчальних матеріалів;
- допомагати у проведенні тестів, інших видів перевірочних робіт (підрахунок балів тощо);
- допомагати вчителю у проведенні спостережень, здійсненні відповідних записів;
- допомагати вчителю у вирішенні проблемних ситуацій та управлінні поведінкою учнів у класі;
- виконання інструкцій, розроблених вчителем;
- співпраця з вчителем у процесі розроблення розкладу;
- застосовувати та підтримувати стан обладнання в класі, включаючи проектор тощо.

Більш конкретні види діяльності, які можуть виконувати асистенти педагога, допомагаючи вчителю у процесі викладання, можуть включати в себе:

- організація екскурсій;
- читання книжок дітям;
- допомога учням у виконанні навчальних завдань, розроблених вчителем;
- роздавати матеріали учням на уроці;
- допомога дітям у вивченні свого імені, домашньої адреси, номера телефону, дня народження, імені батьків;
- здійснення нагляду над ігровими видами діяльності дітей.

Необхідно також зазначити, що завданням асистента педагога є не лише допомога одному вчителю та одному чи кільком учням. Асистент педагога допомагає іншим вчителям у навчальному закладі залежно від розкладу. Крім того, учні, яким надає допомогу асистент педагога, можуть змінюватись кожного року. Так, у навчальний заклад можуть приходити нові учні, інші учні будуть потребувати меншої допомоги, а деякі – навпаки, більше. Асистент

педагога має бути гнучким у задоволенні потреб, визначених керівником навчального закладу та вчителями.

Асистенти вчителів мають забезпечити виконання роботи для задоволення спеціальних потреб дітей та працювати під керівництвом вчителя (вчителів) або фахівців і в той же час – під загальним керівництвом керівника навчального закладу, який визначає, де і з ким працюватиме асистент вчителя.

Асистенти вчителів можуть надавати підтримку одному чи кільком учням у класі чи у школі, як це визначено вчителем (вчителями) та директором. Хоча основне завдання асистента вчителя – працювати з учнями, визначеними в процесі планування індивідуальних навчальних планів, гарною практикою (для цілей «невідокремлення» окремих учнів) є розгляд асистента вчителя як додаткового ресурсу для всіх учнів у класі.

Залежно від поставлених завдань, асистента вчителя можуть попросити взяти участь у додатковому тренінгу чи іншій формі навчання. Деякі учні потребують періодичної допомоги, тоді як інші мають отримувати постійну, довгострокову підтримку, сплановану для них особисто. Така підтримка планується фахівцями у тісній співпраці з родиною учня і зазначається в індивідуальних планах розвитку. Так, учень з порушеннями опорно-рухового апарату може потребувати інвалідного візка, учень з порушеннями зору може потребувати постійної допомоги з перекладом шрифту Брайля, інші потреби учнів можуть бути не такими постійними. Учень з розумовими порушеннями може потребувати допомоги під час прийому ліків через певні проміжки часу. Деякі учні мають численні потреби.

Що асистент вчителя НЕ повинен робити та за що НЕ повинен нести відповідальність:

- бути єдиною особою, відповідальною за навчальний процес у класі;
- планування навчальної програми, уроків тощо (лише допомагає);
- відбір навчальних матеріалів чи вибір методів навчання;
- оцінювання роботи учня чи досягнутого прогресу;

- оцінка роботи іншого персоналу;
- проведення діагностики учнів;
- звітування перед батьками чи опікунами, перед представниками керівних органів управління;
- виконувати лише роботу з «важкими» учнями протягом більшості часу;
- нести повну відповідальність під час екскурсій;
- супроводжувати дітей в медичні заклади без належного дозволу на це з боку адміністрації навчального закладу.

Питання підзвітності асистентів педагога

Головна відповідальність за засвоєння учнями навчальної програми покладається на вчителів, від яких очікується дотримання високих професійних стандартів.

Зазвичай, відповідальність за призначення завдань допоміжному персоналу (парапрофесіонали), у тому числі й асистентам педагогів, несуть вчителі. Так, наприклад, у Канаді такі фахівці як психологи, фізіотерапевти, медичні працівники та інші можуть поводити тестування дітей і надавати інші спеціалізовані послуги лише на прохання вчителів і консультуючись з ними. Так само контролюється вчителем і робота асистентів педагога, які безпосередньо працюють з учнями. Однак, деякі інші асистенти вчителя, особливо ті, що надають необхідні учневі для доступу до освітньої системи медичні, гігієнічні або соціальні послуги, також можуть звітувати й перед іншими особами поза межами школи. Асистент, який відповідає і за надання медичних послуг учневі, і за допомогу вчителю в класі, може звітувати двом особам. У деяких випадках такий асистент може звітувати двом учителям – кожному за свій аспект поставленого завдання.

Основні відмінності між завданнями вчителя та асистента

Чітке окреслення ролей вчителя та асистента педагога є важливим елементом успішного впровадження навчальної програми для усіх учнів. Визначення ролей вчителя та асистента вчителя забезпечує дотримання етичних та офіційних вимог, які є орієнтиром при проведенні нагляду та оцінки діяльності. Процес викладання навчального матеріалу асистентами вчителя може здійснюватися лише під керівництвом вчителя. Відповідальністю вчителя є:

- попередня оцінка рівня розвитку учня;
- планування цілей навчання, навчальних видів діяльності для окремих учнів;
- впровадження навчальних цілей та завдань, зазначених в індивідуальному навчальному плані;
- здійснення нагляду та координації роботи асистентів педагога та іншого персоналу, задіяного в освітньому процесі;
- оцінка та звітування щодо прогресу учнів;
- залучення батьків у процес навчання їхніх дітей;
- координація та управління інформацією, отриманою від інших фахівців.

Вчителю також належить виконання інших ролей для успішної координації роботи асистентів педагога у своєму класі. Американські вчені Хелер і Пікет визначили специфічні ролі та відповідальності вчителя у роботі з асистентами педагога:

- демонстрація прикладу професіоналізму у виконанні роботи вчителя;
- встановлення критеріїв прийнятного виконання робочих обов'язків асистентами педагога на початку навчального року;
- забезпечення постійного зворотного зв'язку асистентам педагога з метою покращення їхньої роботи;

- інформування асистентів педагога щодо індивідуальних потреб окремих учнів;
- визначення та інформування ролі асистентів педагога в управлінні поведінкою учнів;
- визначення обов'язків асистентів педагога, які б допомагали вчителю у процесі викладання;
- надання допомоги асистентам педагога у визначенні власної посадової ролі.

Отже, вчитель та асистент вчителя є учасниками диференційованої команди, які виконують різні ролі у навчальному процесі:

ОБОВ'ЯЗКИ ВЧИТЕЛІВ ТА АСИСТЕНТІВ ВЧИТЕЛІВ			
	Обов'язки вчителя	Спільні дії	Обов'язки асистента вчителя
Діагностування	Визначає навчальні потреби	Обговорення здібностей учнів, їх сильних і слабких сторін	Спостереження за поведінкою учня та надання інформації вчителю
Планування	Підготовка індивідуальних навчальних програм (ІНП) Ведення поточних записів про учнів та їх ІНП Планування уроків та необхідних матеріалів Здійснення належних змін відповідно до ІНП Визначення пріоритетів Здійснення тижневого	Обговорення очікуваних результатів учнів Обговорення навчальних цілей для учнів, у тому числі й поведінкових і соціально-емоційних Підготовка матеріалів Інформування про наявні ресурси	Допомога у підготовці матеріалів Виконання планів, розроблених вчителем

	планування, планування уроків, організацію фізичного середовища, центрів діяльності, видів діяльності для дітей з ООП та всього класу.		
Управління поведінкою	Запровадження чіткої та зрозумілої системи управління в класі: основних правил поведінки та очікувань від учнів	Регулярні зустрічі з питань обговорення успішності учнів Обговорення та з'ясування очікувань щодо дотримання поведінки учнями та основних правил	Робота в рамках встановлених дій, у тому числі управління поведінкою учнів, дотримання основних правил та відповідно ІНП
Навчання	Складання планів уроків та проведення занять відповідно до цих планів Контроль навчання учнів і надання необхідної допомоги Здійснення викладання та проведення уроків для всього класу, груп дітей та індивідуальна робота з окремими дітьми Надання необхідних матеріалів асистенту вчителя	Обговорення очікуваних результатів Обговорення окремих стратегій та дій Обговорення місця проведення занять	Детальніше пояснення елементів уроку тим учням, у яких виникають проблеми Контроль виконання завдань на закріплення навчального матеріалу Контроль за процесом: ведення записів та інформування вчителя Робота з малими групами дітей або індивідуально з окремими дітьми, розвиваючи навички та вміння дітей

Оцінювання	Оцінювання успішності учня Забезпечення виконання учнем ІНП Планування та проведення формальних і неформальних тестів	Обговорення результатів спостережень Обмін інформацією	Збір даних для оцінювання прогресу учнів Перевірка тестів
Робота з батьками	Проведення індивідуальних зустрічей з батьками з питань обговорення прогресу дітей	Обговорення інформації, отриманої від батьків Дотримання конфіденційності	Участь у зустрічах з батьками, коли це відповідає ситуації
Звітування	Звітування перед батьками (формальне, неформальне)	Обговорення інформації, отриманої від учня Дотримання конфіденційності	Інформування вчителя про сильні сторони, досягнення та потреби учнів Інформування вчителя про поведінку та успішність учнів
Оцінювання роботи асистентів	Здійснення оцінки роботи асистента Обговорення сфер, що потребують покращення	Обговорення сильних сторін та сфер діяльності, що потребує покращення	Здійснення самооцінювання
Дотримання освітньої політики	Ознайомлення з освітньою політикою на національному та місцевому рівні Дотримання правил та процедур, встановлених навчальним закладом	Ознайомлення з освітньою політикою на національному та місцевому рівні Дотримання правил та процедур, встановлених навчальним закладом	Ознайомлення з освітньою політикою на національному та місцевому рівні Дотримання правил та процедур, встановлених навчальним закладом

Зазначаючи різні ролі вчителя та асистента вчителя, важливо також зазначити ролі керівника навчального закладу, адже саме керівник несе загальну відповідальність за роботу навчального закладу, у тому числі й роботу асистентів педагога. Керівник навчального закладу також є відповідальний за наступне:

- щоденне керівництво, нагляд та оцінювання роботи шкільного персоналу, у тому числі й асистентів педагога;
- формування розкладу, визначення обов'язків та нагляд за асистентами вчителів спільно з вчителями та іншими фахівцями;
- надання інформації асистентам вчителів щодо відповідних правил та процедур, прийнятих у навчальному закладі;
- задоволення потреб асистентів вчителів у навчанні спільно з педагогічною радою навчального закладу: можуть існувати спеціальні тренінгові потреби в сфері особистої/медичної підтримки чи безпеки управління поведінкою;
- нагляд за роботою асистентів вчителя та спілкування з вчителями та асистентами вчителів (в усній та письмовій формах) щодо графіку роботи асистентів вчителів, конкретних обов'язків та очікуваних результатів від виконання конкретних завдань;
- забезпечення роботи асистента у визначений час та формування розкладу.

Ефективні стосунки між учителем і асистентом учителя створюються за допомогою спільної відповідальності. Проте, основна відповідальність за формування стосунків покладається на директора школи. Директор, як лідер освітнього процесу, має забезпечити збереження цілісності професії вчителя. Сприяти цьому процесу директор може двома шляхами: розробити чіткі посадові інструкції для всього персоналу та показати вчителям, як оцінювати роботу асистентів учителів.

Допомога асистентам з боку вчителів

Численні ролі та завдання, які стоять перед асистентом педагога, потребують не лише належної її/його підготовки, а й постійної підтримки та допомоги з боку вчителя. Нижче наведено поради для вчителів щодо здійснення стратегій, реалізація яких значно підвищить рівень впевненості асистента педагога та зробить його роботу більш ефективною.

Призначте час для регулярних зустрічей зі своїми асистентами. Вчителі мають наполягати на тому, щоб у шкільному розкладі був виділений окремий час для зустрічей з асистентами. Особливо важливо провести такі зустрічі на початку навчального року або відразу ж після прийняття на роботу асистента вчителя для того, щоб учитель зі своїм асистентом могли чітко з'ясувати свої ролі та визначити способи комунікації між собою. Крім того, у розкладі навчального закладу має бути відведений час для регулярних зустрічей учителів зі своїми асистентами протягом навчального року, щоб разом проводити планування, обмінюватися інформацією та обговорювати конкретні ситуації. Ці зустрічі можна призначати до або після уроків, а також під час них.

Встановіть ефективні способи комунікації. Для створення здорової робочої атмосфери вчителі мають ефективно спілкуватися зі своїми асистентами. Розпочати слід з чіткого розуміння сторонами своїх ролей та обов'язків, а також створити можливості для їх постійного вільного обговорення. Ефективна комунікація залежить також від того, наскільки обидві сторони чують один одного та враховують отриману інформацію.

Забезпечте поінформованість асистентів учителів. Щоб асистенти вчителів були постійно поінформованими щодо останніх подій та змін у житті навчального закладу, вчителі можуть забезпечити їх окремими скриньками, куди б надходила найсвіжіша інформація, а також забезпечити їх участь у засіданнях педагогічного персоналу під час обговорення питань, що стосуються також і асистентів вчителя.

Допомагайте асистентам учителів у розвитку навичок створення баз даних. Щоб робота асистентів учителів у класі була ефективною, вони мають знати про визначені вчителями цілі в індивідуальному навчальному плані (ІНП) учня, вміти бачити, що учень уже досяг поставлених цілей, і знати, як звітувати вчителю про свої спостереження.

Моделюйте базові поведінково-управлінські стратегії. Учителі несуть відповідальність за управління класом та дисципліну в ньому. Однак будь-якій людині, яка працює з учнем індивідуально або з групою, буде корисно вивчити, зокрема, такі стратегії, як наблизитися до учня під час розмови з ним, давати стримані відповіді та спонукати до комунікації, а не до конфліктів. Оскільки вчителі користуються цими стратегіями постійно, вони мають змогу навчити цього й своїх асистентів та інших людей, які працюють з учнями, через рольове моделювання чи безпосереднє навчання.

Переваги від роботи асистента вчителя

Основною перевагою залучення асистентів педагога до навчального процесу в інклюзивному класі є покращення якості викладання та послуг, що надаються учням. Звичайно, що робота в інклюзивному класі педагога та асистента вчителя має низку додаткових переваг, серед яких є такі:

- розвиток позитивної самооцінки учнів;
- більш позитивне ставлення учнів до школи і до процесу навчання;
- краща поведінка учнів у класі;
- більш ефективні стосунки між вчителем та батьками;
- покращені партнерські стосунки між вчителем та асистентом як міжособистісні, так і управлінські;
- підвищення рівня залучення і розуміння навчального процесу з боку місцевої громади.

Зазначені переваги роботи асистента педагога в інклюзивному класі та позитивні результати базуються на ряді припущень та переконань щодо ролі, підготовки та підпорядкування асистентів педагога:

- асистенти педагога відіграють значну роль у наданні підтримки у виконанні навчальних завдань учнями;
- вчителі є менеджерами у процесі викладання та управління поведінкою;
- відповідна підготовка асистентів педагога забезпечує безпеку учнів та максимально збільшує ефективність їхньої праці;
- навчальні досягнення учнів є результатом діяльності та відповідальності вчителя, не асистента педагога;
- вчителям потрібна підготовка з питань роботи з асистентами педагога;
- вчителі відіграють велику роль у розробці шкільної політики щодо функцій асистентів педагога, їх відбору, навчання, нагляду та оцінки їх діяльності;
- політика навчального закладу має передбачати забезпечення регулярної комунікації з асистентами педагога та механізмів їх звітності та нагляду;
- програми залучення асистентів педагога мають розроблятися та впроваджуватися на рівні кожного окремого навчального закладу. Вчителі доопрацьовують дані програми та використовують їх у своєму навчальному середовищі.

Асистенти педагога зможуть відповідати цим очікуванням за умови належної підготовки, підтримки та нагляду.

2.1. Команда психолого-педагогічного супроводу і її взаємодія з асистентом вчителя

Робота всіх фахівців навчального закладу з дитиною з ООП спрямовується на досягнення головної мети – підготовка дитини до самостійного життя. При цьому потрібно сконцентрувати увагу на тому, щоб допомогти і підтримати у процесі навчання, але не перевищити необхідну

допомогу. Діти з особливими потребами мають багато специфічних потреб, над якими працює група фахівців різного профілю.

В інклюзивному середовищі одна людина не може займатися питаннями когнітивного, моторного, соціального та комунікативного розвитку дитини. Це може реалізувати лише команда, до якої входять відповідні фахівці, які активно співпрацюють та обмінюються знаннями й інформацією.

Співробітництво фахівців у закладі освіти – суттєвий чинник у структурі професійного співробітництва в інклюзивному навчальному закладі. Розуміння того, як найкраще встановлювати взаємовідносини співпраці, допомагає педагогам закладів загальної середньої освіти оптимально організовувати навчання учнів з особливими освітніми потребами, сприяти їх соціалізації та адаптації.

Насамперед – це означає бути членом однієї команди, що працює задля певної мети та бути радником і партнером батьків.

Однією з найважливіших умов впровадження інклюзивної моделі в закладі загальної середньої освіти є організація співпраці фахівців та вчителів, результатом якої має стати освітнє середовище, максимально сприятливе для різнобічного та гармонійного розвитку всіх учнів, у тому числі й учнів з особливими потребами.

Успішна інклюзія неможлива без спеціальної психолого-педагогічної команди. Тому при відкритті у навчальному закладі інклюзивного класу, керівництвом закладу формується спеціальна команда з вже існуючих у закладі працівників та додаткових співробітників. До штатного розпису додатково мають вводитися такі посади як педагог-дефектолог, реабілітолог, логопед, асистент вчителя. Кожен із членів команди мають свої певні обов'язки у формуванні та розвитку дитини з ООП.

Психолого-педагогічна команда – це команда фахівців, до якої входять батьки дитини, спрямована на створення необхідних умов для розвитку дитини, її адаптації в колективі та суспільстві та засвоєнню нею знань, умінь і навичок. Психолого-педагогічний супровід — це певна комплексна система заходів,

спрямованих на організацію освітнього процесу в школі та гармонійному розвитку дитини, що передбачено індивідуальною програмою розвитку.

До психолого-педагогічної команди супроводу належать:

- постійні учасники: директор або заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель початкових класів (класний керівник), вчителі, асистент вчителя, практичний психолог, соціальний педагог, вчитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП), вчитель-реабілітолог та батьки дитини з ООП, фахівець інклюзивно-ресурсного центру;
- залучені фахівці: медичний працівник закладу освіти, лікар, асистент дитини тощо.

Взаємодія фахівців для досягнення поставлених цілей має ґрунтуватись на таких принципах:

- повага до індивідуальних особливостей дитини з ООП;
- дотримання інтересів дитини з ООП;
- командний підхід (супровід дитини з особливими освітніми потребами має здійснюватися на основі комплексного підходу);
- неперервність супроводу;
- системність роботи;
- конфіденційність та дотримання етичних принципів;
- активна співпраця з батьками дитини з ООП, залучення їх до освітнього процесу та розроблення ІПР.

Аналіз науково-педагогічної літератури та освітньої практики свідчить, що команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання має трирівневу структуру:

1. команда на рівні класу (учитель, асистент учителя, батьки, дитина);
2. шкільна команда (працівники школи, які долучаються до вивчення особливостей розвитку дитини і подальшого її супроводу);

3. команда підтримки (додаткові фахівці, які не є працівниками школи) до якої належать, зокрема й фахівці інклюзивно-ресурсного центру.

В освітньому середовищі команда супроводу виконує такі завдання:

- збирає та опрацьовує інформацію про дитину з ООП;
- моніторить її успіхи, труднощі в освітньому процесі;
- визначає напрями психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг;
- розробляє ІПР для кожної дитини з ООП ;
- створює належні умови для інтеграції дітей з ООП в освітнє середовище.

Діяльність команди психолого-педагогічного супроводу регламентує Наказ Міністерства освіти і науки від 08.06.2018 № 609 «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти», який визначає склад, основні завдання та функції учасників команди супроводу.

Розглянемо коротко функції кожного із учасників мультидисциплінарної команди.

1. Адміністрація закладу освіти (до її складу входять директор або заступник директора з навчально-виховної роботи/вихователь-методист) до їх функцій належить:

- формування складу команди та визначення відповідальної особи;
- організація та контроль роботи команди супроводу;
- залучення додаткових фахівців (в тому числі фахівців ІРЦ) для надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг дітям з ООП;
- залучення батьків дитини з ООП до співпраці;
- оцінювання діяльності педагогічних працівників, моніторинг виконання ІПР.

2. До складу команди входить практичний психолог, який виконує наступні функції при роботі з дитиною з ООП:

- здійснює психологічний супровід дитини в освітньому середовищі;
- моніторить протягом усього навчання психологічний стан та розвиток дитини з ООП;
- надає (за потреби) корекційно-розвиткові послуги дитині з ООП;
- консультує та надає рекомендації педагогічним працівникам закладу та батькам у роботі з дитиною з ООП;

Проведення корекційно-розвиткових занять практичним психологом, учителем-дефектологом здійснюється відповідно до чинного законодавства.

3. Соціальний педагог виконує такі функції:

- здійснює соціально-педагогічний патронаж дитини з ООП та її батьків;
- виявляє соціальні проблеми та разом із командою знаходить вирішення даної проблеми;
- соціалізує дитину з ООП, допомагає в адаптації її у новому колективі;
- інформує батьків дитини з ООП про позашкільні гуртки, секції, які дитина може відвідувати.

4. Вчителі-дефектологи, вчитель-реабілітолог (вчитель-логопед, сурдопедагог, тифлопедагог, олігофренопедагог):

- проведення корекційно-розвиткових занять (за потреби) згідно висновків ІРЦ;
- моніторинг рівня досягнень у відповідній сфері;
- надання рекомендацій вчителю щодо навчання, добору методів та прийомів для покращення результатів;
- консультування батьків.

5. Одним із важливих учасників команди супроводу є вчитель початкових класів (класний керівник), вчителі-предметники. До їх функцій входять :

- забезпечення освітнього процесу дитини з ООП з урахуванням її індивідуальних особливостей розвитку. спираючись на ІПР;
- участь в наданні інформації та у підготовці індивідуального навчального плану дитини з ООП;
- розробка навчальної програми згідно рекомендацій з витягу ІРЦ;

- створення належного мікроклімату в колективі;
- консультування та інформування батьків про навчання дитини з особливими освітніми потребами;

6. Асистент вчителя під час освітнього процесу має наступні функції:

- ведення спостереження за дитиною для вивчення її індивідуальних особливостей, можливостей, талантів, інтересів та потреб;
- є безпосереднім учасником освітнього процесу;
- збирає інформацію, бере участь у розробці ІПР ;
- адаптація навчальних матеріалів та середовища відповідно до індивідуальних можливостей дитини з ООП;
- співпраця з фахівцями та батьками;
- повідомлення вчителів та батькам про труднощі, що виникають під час навчання.

7. Медичний працівник закладу освіти (за потреби): до основної функції входить моніторинг стану здоров'я та надання невідкладної медичної допомоги. Також, за потреби, інформує команду про стан здоров'я та потреби, що виникають у дитини у процесі навчання.

Кожен із членів команди супроводу виконує свої важливі функції та обов'язки, спрямовані на одну мету – це успішна адаптація дитини з особливими освітніми потребами в суспільство та здобуття потрібних знань та умінь для подальшого життя. Усі учасники психолого-педагогічного супроводу здійснюють свій внесок у розвиток дитини, а асистент вчителя є посередником між фахівцями, батьками та самою дитиною з особливими освітніми потребами. Саме на ньому лежить відповідальність за співпрацю фахівців та розвиток дитини, бо саме асистент вчителя більшість часу перебуває з цією дитиною. Він веде спостереження за нею під час навчання та корекційно-розвиткових занять і бачить, який прогрес, або, навпаки складності виникають, і на яку сферу потрібно робити акцент. Участь асистента вчителя дуже важлива на всіх етапах взаємодії команди супроводу. На початку навчання дитини в закладі загальної середньої освіти асистент веде спостереження за дитиною,

який розвиток вона має на даний момент, її інтереси, характер, як вона взаємодіє з дорослими, учнями класу, які види роботи їй подобаються, де виникають проблеми. Потім, перед першим корекційно-розвитковим заняттям, асистент інформує психолога, логопеда та вчителя-дефектолога, які працюють з дитиною про її індивідуальний розвиток та ті труднощі, які виникають під час роботи. Із інформації асистента фахівці підбирають ті методи, які будуть доцільними при роботі з дитиною. Потім відбувається зворотній зв'язок – вже фахівці роблять свої висновки, інформують і надають певні рекомендації щодо роботи в урочний та позаурочний час асистенту вчителя. І вже протягом навчального року ведеться спостереження за успіхами та невдачами дитини і проходить постійна взаємодія фахівців. Вони працюють як одна команда, спрямована на гармонійний розвиток дитини.

Ця співпраця між усіма членами команди буде успішною тоді, коли:

- є чітке та узгоджене бачення майбутнього дитини;
- є відданість ідеї спільної роботи;
- є спільні цілі та цінування роботи та внеску кожного із членів команди;
- є відповідальність.

Тоді співпраця дає можливості для вчителів та фахівців ефективно планувати та працювати разом.

2.2. Взаємодія вчителя та асистента вчителя в інклюзивному класі

Інклюзивна освіта ставить собі за мету забезпечення рівного доступу до здобуття якісної освіти та створення необхідних умов для досягнення ситуації успіху під час освоєння знань усіма без винятку дітьми. Завдання інклюзивної освіти полягають у тому, щоб включити всіх дітей в шкільну систему та забезпечити їх рівноправність, створити належні умови, які б сприяли їхньому розвитку. Але все це можливо тільки за умові налагодження добрих стосунків та співпраці вчителя з асистентом вчителя.

Асистент та вчитель – одна команда, що працює на поставлену ціль, а саме, на всебічний розвиток дитини з особливими освітніми потребами. Кожен із них виконує свої обов'язки та функції, але мета у них одна. Вчитель завжди виступає головним у цій системі. Саме йому надається головна роль, бо він визначає та розробляє навчальний план для всіх учнів та методи засвоєння знань ними. Він веде освітній процес, а асистент вчителя виступає як помічник, тому що вчителю під час уроку самому важко індивідуально працювати з певною дитиною. Його урок розрахований на весь клас та засвоєння знань усіма дітьми. І тут на допомогу приходить саме асистент вчителя. Він допомагає не тільки дітям з особливими освітніми потребами, а й іншим учням класу за потреби. Тому їх спільна робота є дуже важливою.

Для того, щоб робота асистента та вчителя була ефективною, потрібно використовувати різні стратегії. Колупаєва А. А. у своєму навчально-методичному посібнику виділяє такі стратегії роботи:

- перед початком роботи потрібно чітко обговорити ролі та завдання кожного з учасників співпраці;
- установити критерії спільної роботи;
- дотримуватися конфіденційності;
- обговорити підходи до навчання й управління класом;
- регулярно обговорювати успіхи та проблеми учнів під час уроків.

Для успішної реалізації інклюзивного навчання вчителю потрібна допомога адміністрації закладу, інших фахівців, батьків. Найважливішою для педагога є надання допомоги під час освітнього процесу. Саме надання такої допомоги і є основною метою діяльності асистента вчителя. Лапін А.В. у своїй статті «Організаційно-педагогічні умови діяльності асистента вчителя в інклюзивному навчальному закладі» стверджував: «учитель і асистент вчителя – це одна команда, у якій ролі мають розподілятися найбільш ефективним чином. Проте, у свідомості учня лідером повинен залишатися вчитель. Асистент вчителя повинен сприйматися як помічник педагога».

Учитель планує, організовує, створює розклад і координує діяльність класу та підготовку уроків для всіх учнів. Асистент вчителя не відповідає за виконання цих же завдань щодо учнів з особливими потребами. Учитель може попросити асистента допомогти при підготовці до уроку. «Додаткова пара рук і очей» асистента вчителя дуже важлива для належного проведення уроку і діяльності в класі та школі. Клас може бути дуже активним, або навпаки, пасивним та повільним, що ускладнює роботу вчителя. Асистенти вчителів допомагають учням, вчителям або колективу школи в межах своїх повноважень і обов'язків.

Колектив школи складається з навчального персоналу – вчителів, фахівців (логопеда, дефектолога, психолога, вчителя-реабілітолога), консультанта з питань мови жестів, керівника школи (директора). Цей перелік може бути продовжений. Розпочинаючи свою роботу, вони спільно з вчителем класу в першу чергу аналізують відповідність вимог навчальної програми, а також використовуваних на уроці методів і прийомів, що будуть відповідати можливостям дитини з особливими освітніми потребами, та визначають необхідність надання допомоги та її характер.

Для того, щоб робота була повноцінною та продуктивною, вчитель разом з асистентом ставлять цілі, що поділяють на короткострокові та довгострокові. Довгострокові цілі плануються на весь навчальний рік. При визначенні довгострокових цілей до відома беруться висновки ІРЦ, звіт команди фахівців, першочергові спостереження, що надають інформацію про рівень актуального розвитку та характеристики потреб дитини з точки зору батьків. Довгострокові цілі асистент разом з вчителем відображають в ІПР, за потреби, вони коригуються відповідно до короткострокових цілей. Короткострокові завдання – це завдання, що вчитель з асистентом ставить перед учнем на певний період часу. Тобто, це поступові етапи, що проходить учень в процесі навчання та засвоєнні знань, умінь та навичок, які зазначені в довгострокових цілях. Це свого роду поетапні контрольні показники, що визначають область додаткових послуг. Основою для визначення короткострокових завдань є розвиток учня. У

процесі навчання вони, як і довгострокові, можуть змінювати траєкторію, дивлячись на результати дитини з особливими потребами. Мета короткочасного завдання – досягнення цілей індивідуальної програми розвитку.

Короткострокові завдання втілюються вчителем та асистентом вчителя під час освітнього процесу. Для них підбираються певні методи та прийоми для досягнення поставлених цілей, тобто засвоєння знань, умінь та навичок учнем. Якщо очікуваних результатів не досягнуто або, навпаки, досягнуті раніше передбаченого терміну, то протягом навчального року здійснюється перегляд індивідуальної програми розвитку.

Коли сформовані чітко поставлені завдання, тоді починається співпраця між асистентом та вчителем уже безпосередньо на уроці. Асистент учителя під керівництвом учителя може працювати з учнями індивідуально або в невеликих групах, проводячи різну роботу для підсилення та покращення засвоєння навчальної програми. Асистент вчителя, вже як було сказано, це помічник у роботі, як з усім класом, так і безпосередньо з учнями з особливими освітніми потребами. І, щоб така робота була ефективною, виділяють моделі співпраці.

Розглянемо деякі моделі співпраці асистента вчителя з учителем класу.

Підтримка на уроці. Це одна із розповсюджених моделей та найбільше застосовується у практиці. У цій моделі провідну роль відіграє вчитель, він проводить урок з усім класом. Асистент вчителя в цей час допомагає дітям з труднощами в навчанні, звертаючи особливу увагу на учнів з особливими освітніми потребами. Але при цьому він намагається приділяти увагу й іншим учням, які потребують допомоги. Тоді в учнів з ООП не виникає відчуття того, що вони не такі, як інші, а працюють на рівні з усім класом.

Навчання в групах. При використанні такої моделі до уроку залучаються інші фахівці, які беруть участь в розробці ІПР дитини. Учитель і асистент планують урок, на якому учні будуть працювати в малих групах – центрах діяльності. Так, у одній групі є помічник, який допомагає учням працювати разом над виконанням загального завдання. Такий підхід сприяє

формуванню у дітей вміння працювати разом, як одна команда, для досягнення поставлених цілей.

Паралельне навчання. Учитель і асистент вчителя планують урок разом, але кожен з них проводить урок самостійно в малих групах або з половиною учнів класу. При використанні цієї моделі можуть залучатися до роботи асистент вчителя та інші представники шкільної команди (логопед, психолог, медичний працівник).

Альтернативне навчання. У його основу покладено диференційоване навчання. У цій моделі вчитель працює з більшістю учнів класу, а асистент вчителя працює з групою учнів, які мають труднощі в навчанні. До цієї групи можуть залучатися і ті учні, які не зрозуміли щось з уроку. Заняття спрямовані на надолуження навчального матеріалу шляхом повторення, узагальнення.

Такі моделі навчання допомагають не лише налагодити співпрацю, а й ще, ставлячи чітку модель викладання, вони допомагають учням у засвоєнні потрібних знань. Ще однією з цікавих, але не часто практикуючих моделей, є **спільне викладання**. Важливе значення у роботі вчителя та асистента відіграє вміння використовувати практику спільного викладання. Адже ретельно спланована робота з асистентом вчителя не лише забезпечить кращу якість викладання, а й сприятиме професійному розвитку педагогів.

В посібнику «Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі», автором якого є Колупаєва А.А., Данілавичюте Е.А., Литовченко С.В. вказується, що: «спільне викладання – це новий досвід для педагогів, особливо для тих, хто цікавиться інноваційними практиками. Вона набуває все більшого поширення в усьому світі, хоча й залишається ще маловивченою. Особливістю такого викладання в Україні є те, що в цьому процесі можуть брати участь не тільки педагоги та інші фахівці, а й асистенти вчителя».

Під час спільного викладання урок веде не менше двох педагогічних працівників, які спільно викладають і є рівноправними колегами, які мають однакову професійну підготовку, а значить, і виступають як партнери. Навчальну основу становить загальноосвітня навчальна програма, яку можна

видозмінити в інтересах учнів, яким це потрібно. Обидва фахівці координують свої дії та проводять навчання, відіграючи при цьому активну роль. Обидва педагоги повинні прагнути до того, щоб їхні методи викладання забезпечували повне залучення всіх учнів, що не завжди є можливим у роботі одного вчителя з усім класом.

Софій Н. З. у своїй праці «Інклюзивна школа: особливості організації та управління» наголошує на основних компонентах ефективної практики спільного викладання:

- **Спільні узгоджені цілі.** Визначення навчальних цілей під час планування та їх узгодження є однією з важливих умов успішного спільного викладання.

- **Спільні цінності та переконання.** Педагоги повинні мати не тільки спільне бачення «чого навчати», а і спільне розуміння процесу навчання учнів.

- **Рівноцінність учасників.** Рівноцінність обох педагогів досягається тоді, коли кожний з них відчуває, що його/її знання та досвід цінуються. Повага до свого колеги є запорукою досягнення паритету в своїй діяльності.

- **Спільне лідерство.** Один з педагогів так описала свій досвід спільного викладання: «Я робила все, що мусить робити хороший учитель. Відмінність полягала в тому, що при спільному викладанні це робили двоє людей».

- **Співпраця.** Очевидно, що спільне викладання передбачає насамперед співпрацю. Викладання у співпраці — це спосіб організації навчального процесу, до якого треба ретельно підготуватись. Найкращою підставою для організації співпраці педагогів у процесі навчання дітей можна вважати прагнення підвищити навчальні результати учнів. Цей процес повинен бути поступовим, ретельним і вдумливим. Щоб між педагогами виникли ефективні та комфортні взаємини співробітництва, інколи потрібно близько двох років. Входження у процес спільного викладання повинен бути чітко спланованим, структурованим, систематичним і безперервним.

2.3. Участь асистента вчителя у складанні індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами

Згідно з нормативними документами діти з особливими освітніми потребами приходять в інклюзивний клас ЗЗСО, пройшовши комплексне оцінювання розвитку в інклюзивно-ресурсному центрі. Висновок ІРЦ — один із документів, що батьки надають директорові закладу освіти перед тим, як останній разом із директором закладу розпочинають організацію інклюзивного навчання у класі або ж процес його формування. Коли клас вже організовується, інші діти з особливими освітніми потребами можуть також бути прийняті в цей клас. Згідно із законодавством в інклюзивному класі може бути не більше 3-х дітей з ООП. Роботу безпосередньо з дитиною з ООП проводить учитель і його асистент. Індивідуалізацію освітнього процесу забезпечує Індивідуальна програма розвитку.

Індивідуальна програма розвитку дитини (ІПР) — обов'язковий документ, що забезпечує індивідуалізацію процесу навчання дитини з особливими освітніми потребами, оскільки визначає зміст навчання та комплекс додаткових послуг, необхідних адаптацій з урахуванням можливостей та потреб дитини.

Педагоги беруть із висновку ІРЦ інформацію про особливості розвитку дитини, знайомляться з рекомендаціями щодо врахування і задоволення її особливих потреб у процесі навчання та розвитку.

На попередньому етапі вже можлива психолого-педагогічна і корекційно-розвиткова робота з дитиною. Використовуються різні організаційні форми роботи з дитиною з ООП на етапі підготовки освітнього середовища або вивчення особливостей розвитку дитини, що мають бути враховані в освітньому процесі саме цього закладу. На початковому етапі створення ІПР асистент учителя або інший фахівець, уповноважений командою супроводу, може заповнювати перші розділи ІПР. Слід зазначити, що у висновку ІРЦ

рекомендовано заняття фахівців із дитиною, тому вже на початковому етапі можна планувати заняття.

На початковому етапі навчання в інклюзивному класі відбувається вивчення навчальних навичок дитини. Нормативними документами визначено термін — 1 місяць для створення ІПР, тобто за цей час команда психолого-педагогічного супроводу на уроках і корекційно-розвиткових заняттях вивчає рівень знань дитини з усіх освітніх галузей, враховуючи рекомендації ІРЦ. Наступним етапом є власне складання ІПР.

Асистент учителя під час діагностичного етапу індивідуального супроводу дитини починає процес вивчення її індивідуальних особливостей. Основна мета такої діагностики — виявлення факторів, що зумовлюють труднощі пізнавальної діяльності, спілкування та соціальної адаптації, а також виявлення, проєктування тих резервів, що можна використовувати у корекційно-розвитковій роботі, сильних сторін і труднощів.

Разом із тим ставиться одна з таких оцінок: «має значні успіхи»; «демонструє помітний прогрес»; «досягає результату за допомогою вчителя»; «потребує значної уваги і допомоги».

Діти з особливими освітніми потребами у більшості випадків матимуть нижчі особисті досягнення, ніж інші діти, але мають отримувати усну оцінку вчителя, що не принижує їхню самооцінку, наприклад: «Ти краще поведишся на уроці, ніж минулого тижня», «Ти незабаром навчишся залагоджувати конфлікти». Для такого оцінювання дитини з ООП асистенту вчителя необхідно фіксувати свої спостереження за дитиною у щоденнику спостережень. У нормативних документах немає усталеної форми цього щоденника, проте його ведення допомагає як на етапі створення ІПР, так і на етапі її реалізації та моніторингу досягнень.

У дітей з ООП протягом підготовчого етапу до створення ІПР мають досліджуватися **особливості емоційно-вольової сфери, поведінки.**

Особливості поведінки дитини в навчальній ситуації: чи може сидіти за столом, слідувати фронтальній інструкції, чи відповідає на поставлені

запитання, як поводить ся з навчальними матеріалами, як взаємодіє з іншими дітьми у процесі виконання завдань, чи вміє критично оцінювати свою роботу тощо.

Індивідуально-типологічні особливості: інтереси поза закладом освіти, мотивація до комунікації, рівень розвитку комунікативних здібностей.

Загальна характеристика діяльності: темп, працездатність, способи подолання гіперактивності або виснаження.

У разі необхідності на етапі вивчення дитини з особливими освітніми потребами та планування роботи з нею можуть залучатися фахівці інших навчальних закладів, навчально-реабілітаційних центрів, ІРЦ тощо. Докладне оцінювання розвитку дитини допоможе на діагностичному етапі створення індивідуального освітнього маршруту, а також виявить інших дітей класу, які потребуватимуть допомоги.

Після етапу попереднього вивчення дитини на засіданні учасників команди психолого-педагогічного супроводу дитини обговорюються результати діагностики, вивчення можливостей дитини та труднощів, що виникають у процесі взаємодії з оточенням, та узагальнюється оцінка сильних і слабких сторін дитини, поточного рівня знань, умінь і навичок та формулюються перспективні цілі в різних сферах розвитку. На цій зустрічі обов'язково мають бути присутні батьки дитини з особливими освітніми потребами. Результати вивчення рівня освітньої компетенції дитини з ООП фіксуються в ІПР у розділі «Поточний рівень знань та вмінь». Результати діагностики слід обговорювати у форматі мозкового штурму, щоб колегіально оцінити результати спостережень за дитиною, висловити згоду/незгоду з висновками колег, поставити запитання, узагальнити оцінку і виробити рекомендації для складання ІПР.

За результатами аналізу роботи інклюзивних класів розробка ІПР допомагає: структурувати і систематизувати процес навчання за певними освітніми галузями; сфокусуватися на моментах, що є пріоритетними для навчання дитини в певний період часу, спираючись на розуміння її

можливостей; залучити додаткові ресурси, розділити відповідальність за якість навчання і виховання дитини з кількома фахівцями і батьками; побачити динаміку розвитку дитини, оцінити ефективність власної діяльності; зробити освітній процес прозорим для батьків та адміністрації.

Таким чином, асистент учителя відіграє провідну роль у підготовці, створенні та реалізації індивідуальної програми розвитку. Відповідно до ІПР відбувається планування діяльності асистента вчителя та інших учасників команди психолого-педагогічного супроводу.

2.4. Робота асистента вчителя з батьками

Участь батьків у забезпеченні успішного освітнього процесу їхньої дитини дуже важлива. Усім дітям потрібна підтримка родини, а здобувачі освіти з особливими потребами часто потребують ще більшого залучення батьків, і не тільки на початкових етапах освітнього процесу, а й у старших класах та під час здобуття вищої освіти. Батьки є постійними, рівноправними членами команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами, що створюється в закладі освіти.

Процес взаємодії, на думку психологів, пов'язаний із безпосереднім спілкуванням між людьми, коли вони вступають у певні зв'язки, стосунки, висуваючи за мету здійснення впливу на іншу людину: отримання відповіді, виконання доручення, розуміння чогось тощо. З'ясовано, що взаємодія – це процес безпосереднього чи опосередкованого взаємовпливу об'єктів (у нашому випадку – педагогів і батьків), який породжує їхню взаємну зумовленість і зв'язок, взаємоперехід, взаємотворчість.

Батьки – важлива частина освітньої команди дитини. Для досягнення якнайкращого результату надзвичайно важливо сформувати позитивні стосунки між членами цієї команди. Проблемним аспектом на шляху впровадження інклюзії є той факт, що батьки «нормотипових» дітей не завжди хочуть бачити в класах чи групах закладів освіти, що відвідують їхні діти, дітей з особливими освітніми потребами, зокрема, з інвалідністю. Звісно, що ці стереотипи

заважають батькам усвідомити користь спільної взаємодії. Це здебільшого пов'язано з недостатньо налагодженою просвітницькою роботою із сім'ями.

Основні напрями роботи щодо налагодження педагогічної взаємодії асистента вчителя та батьків:

1. підтримка фізичного здоров'я дітей і пропаганда здорового способу життя;

2. формування особистісних орієнтацій здобувачів освіти з особливими освітніми потребами: визнання своєї значущості у суспільстві, національної самоідентифікації, інтересу до життя, людини, культури, що сприяють розумінню загальнолюдських цінностей, виховання правосвідомості, толерантності;

3. робота з педагогами та співробітниками закладу освіти щодо урахування ними індивідуальних особливостей дітей, виховання свідомого та відповідального ставлення до процесу освіти;

4. робота з родиною – вплив на її виховний потенціал, коли об'єктом уваги є не сама родина, а принципи сімейного виховання.

Тут необхідні вивчення сімейної атмосфери, що оточує дитину з особливими освітніми потребами, його стосунків із членами родини, поглиблення психолого-педагогічних знань батьків через систему батьківських зборів, консультацій, бесід, організація спільного проведення вільного часу дітей і батьків, захист інтересів і прав дитини.

Асистенту вчителя в процесі спілкування з батьками, важливо дотримуватись таких правил: □

- батьки та діти не повинні почувати себе об'єктами вивчення; □
- робота з батьками має бути цілеспрямованою, планомірною й систематичною;
- методи цієї роботи мають відповідати науковим методам виховання дітей; □
- потрібно застосовувати у комплексі різноманітні психолого-педагогічні підходи.

Сім'я є елементом стабільності в житті дитини, тоді як учителі й вихователі весь час змінюються. Батьки та інші члени родини є основною та постійною фігурою у житті дитини, а фахівці можуть змінюватися щороку. □

Батьки більш схильні розповідати про себе та своїх дітей тим фахівцям, до яких вони відчувають довіру.

Моральні цінності, бажання і пріоритети батьків суттєво відрізняються, тому не може бути якоїсь єдиної універсальної моделі роботи з родиною. Головне – допомогти батькам повірити у власні сили і можливості.

Виходячи зі специфіки сімей, де є діти з особливими освітніми потребами, слід зазначити, чим більш залученні батьки в інклюзію, тим більша ймовірність досягнення бажаних результатів у дітей.

Інформація, якою можуть поділитися батьки учнів з особливими освітніми потребами:

- намічені для дитини цілі;
- важлива медична інформація;
- минулий навчальний досвід дитини;
- успішні навчальні та поведінкові техніки, що батьки застосовують удома;
- зміни в житті чи складі сім'ї.

Батьки, які мають дітей з особливими освітніми потребами, у своїй більшості відчувають провину, образу за те, що не склалось щасливе й спокійне життя власної дитини. Такі батьки побоюються негативного ставлення з боку оточення до самих себе та дитини. Вони остерігаються ідеї спільного навчання, вважають, що ті, хто оточують, будуть сміятись, принижувати, знущатись із їхніх дітей. Ці страхи можна зрозуміти та прийняти. Деякі батьки не бажають займатись своєю дитиною, думаючи: «у спеціальній школі педагоги зобов'язані вчити, виховувати, розвивати дитину без моєї допомоги, навіщо водити в школу?». Вони прекрасно розуміють: якщо віддати дитину в заклад загальної середньої освіти, то треба забирати щодня, займатись додатково, приділяти багато уваги зовнішньому вигляду, дотримуватись режиму тощо, тому

уникають того, щоб оформити свою дитину в інклюзивний клас. Є й такі батьки, які адекватно оцінюють стан речей та готові до співпраці із закладом освіти. Саме тому одне з найголовніших завдань закладу освіти та фахівців інклюзивно-ресурсного центру – допомогти батькам повірити у власні сили й можливості.

Роль батьків як членів команди психолого-педагогічного супроводу

- беруть участь в ухваленні рішень, що впливають на освіту та розвиток дитини;
- отримують консультацію фахівців, які працюють з дитиною;
- надають необхідну інформацію, яка може вплинути на навчання та поведінку дитини в закладі освіти;
- беруть участь у розробленні ІПР дитини;
- отримують від учителів та інших спеціалістів інформацію про розвиток, навчання та успішність дитини, зокрема про реалізацію ІПР;
- регулярно отримують звіти про успіхи дитини протягом навчального року.

Одним із важливих аспектів роботи батьків у команді супроводу є постійне повідомлення педагогам важливої інформації, що може впливати на навчання дитини з особливими освітніми потребами. Обмін важливою інформацією може позитивно впливати на освітній процес дитини, оскільки це дає змогу педагогам адаптувати можливості навчання та зі знанням справи вирішувати делікатні питання.

Вивчаючи родину дитини з особливими освітніми потребами, асистент учителя насамперед звертає увагу на такі дані: □ загальні відомості про батьків, інших членів родини, □ житлові умови, □ виявлення інтересу до освітнього процесу, справ колективу, що оточує їхню дитину, соціальну адаптацію сім'ї, загальні відомості про здобувача освіти (вік, інтереси, рівень вихованості), виховні можливості родини (рівень педагогічної культури батьків).

Важливо, що батькам дітей з особливими освітніми потребами відводиться значна роль в процесі створення індивідуальної програми розвитку

дитини (ІІР), що проявляється, головним чином, в наданні інформації про дитину, її родину, наданні необхідної допомоги для забезпечення прогресивного, всебічного розвитку дитини. Очевидним є те, що участь батьків у процесі написання ІІР потребує зусиль з обох сторін: важко уявити, що всі батьки дітей з особливими освітніми потребами будуть із задоволенням брати участь у цьому процесі. Підтримати батьків у цій справі в компетенції вчителя, асистента вчителя, класного керівника, психолога, корекційних педагогів закладу освіти.

Один з ключових моментів забезпечення ефективного функціонування команди супроводу «дім-школа» – це налагодження позитивних робочих стосунків з батьками дитини, яка навчається в інклюзивному середовищі. Закладам освіти потрібно максимально використовувати можливості батьківських зборів та індивідуальних бесід для співпраці й обміну інформацією. Діти більше поважають педагогів і персонал закладу, коли усвідомлюють, що батьки схвалюють та підтримують їхні зусилля. Інклюзивна модель освіти включає в себе такий важливий аспект як педагогічна діяльність, орієнтована на інтереси сім'ї.

Передумовою ефективності педагогічної взаємодії та відносин є емпатія – розуміння емоційного стану, проникнення в переживання іншої людини, в її суб'єктивний світ. Г. Річардсон вважає емпатію новим феноменом людської свідомості, що виявляється у здатності бачити світ очима іншої людини, відчувати її переживання і потреби. Емпатія є внутрішнім боком педагогічної взаємодії, що реалізується шляхом спілкування, співробітництва, співтворчості всіх учасників освітнього процесу для досягнення спільної мети педагогічної діяльності. В інклюзії ефективні відносини є чи не найголовнішими факторами прогресу взаємодії між педагогами та батьками.

Використання асистентом учителя традиційних і нетрадиційних методів, різних форм взаємодії з батьками здобувачів освіти з особливими освітніми потребами має одну загальну мету – зробити щасливою особистість, яка дорослішає та вступає у сучасне життя. Отже, взаємодія педагогів і батьків у

закладі освіти з інклюзивним навчанням – це цілісна соціально-психологічна система, що становить єдність перцептивного (співсвідомість), комунікативного (спілкування) та інтерактивного (співпраця, співтворчість) компонентів, що взаємопов'язані між собою: асистент учителя/вихователя може зрозуміти внутрішній світ батьків, спілкуючись із ними; довіра і відкритість у спілкуванні виникає за умови розуміння педагогом внутрішнього світу дитини з особливими освітніми потребами, її батьків; результат співпраці та співтворчості залежить від передбачення емоційних реакцій іншої людини в конкретних ситуаціях. Основою педагогічної взаємодії є спілкування, адже саме спілкування є найважливішою умовою і засобом розвитку особистості. Одним із видів педагогічної взаємодії є спілкування педагогів з батьками вихованців. Побудувати партнерські стосунки можливо лиш за умови дотримання стратегії ефективного спілкування.

Асистенту вчителя в роботі з родиною і в психолого-педагогічній освіті батьків дитини з особливими освітніми потребами важливо побудувати систему ефективного спілкування, в якій обидві сторони взаємодії (заклад освіти і сім'я) стають рівноправними, рівноцінними й автономними партнерами у забезпеченні всебічного розвитку дитини та досягненню нею прогресу в розвитку та навчанні. Важливими є не так комунікативний аспект цієї взаємодії, як інтерактивний і перцептивний та виявлення ефективних способів її організації. Це співнавчання, в якому педагог й батьки – рівноправні суб'єкти освітнього процесу.

У роботі з батьками асистенту вчителя/вихователя можуть стати у нагоді 10 правил комунікації з батьками дітей з особливими освітніми потребами, що розробив Крістін Рів (дефектолог, США).

1. НАДАВАЙТЕ ЧІТКУ ІНФОРМАЦІЮ ПРО ТЕ, ЩО ВІДБУВАЄТЬСЯ В КЛАСІ. Зрозуміло, що тут йдеться не про дії інших дітей чи вчителя – ми всі пам'ятаємо про конфіденційність і професійну етику. Однак, візьміть собі за правило регулярно надавати батькам інформацію про те, що їхня дитина зробила, що в неї/нього вдалось, а над чим ще треба

попрацювати. Що саме зараз вивчають діти всього класу (у цьому вам може допомогти форма «Школа-Дім»). Ця інформація допоможе батькам зрозуміти, над чим потрібно працювати вдома і як допомогти дитині стати більш успішною в класі.

2. ПЕРЕДАВАЙТЕ БАТЬКАМ ПРИКЛАДИ ДЛЯ ДОМАШНЬОЇ РОБОТИ. За правилами НУШ не варто навантажувати дітей домашнім завданням, однак коли йдеться про дитину з особливими освітніми потребами, пріоритетом має бути успішність дитини в колективі (для цього шкільний матеріал потрібно повторно опрацьовувати вдома, можливо, навіть «проходити» наперед – залежно від труднощів, з якими стикається дитина під час навчального процесу) та розуміння того, що школа – це середовище для узагальнення, адже більшості навичок батьки мають навчити дітей удома.

3. ГОВОРІТЬ БАТЬКАМ ПРО УСПІХИ: ЇХНЯ МОТИВАЦІЯ – ЦЕ РУШІЙНА СИЛА ВСЬОГО ПРОЦЕСУ. Коли ми найчастіше контактуємо з батьками? Коли щось трапляється. Будь-яка людина (і дитина зокрема) буде вмотивована до роботи, якщо її хвалити. У цьому випадку успіхи дитини – це успіхи батьків. Тому, не зважаючи на вашу зайнятість, знайдіть час зробити два-три фото успішно виконаного завдання. Чи надішліть мамі коротке повідомлення про досягнення на уроці математики. Вам потрібно, щоб батьки були у вашій команді, а найкращий спосіб цього досягнути – розділити з ними успіх.

4. ПОВІДОМЛЯЙТЕ ПОГАНІ НОВИНИ ОСОБИСТО. Наприклад, в учня був поганий день – найгірший з тих, що ви пам'ятаєте. Знайдіть час поговорити з батьками після уроків. У крайньому випадку – зателефонуйте. Потрібно детально описати все, що відбувалось за день. Також варто зазначити, що ви (учитель/асистент учителя) плануєте робити далі задля подолання труднощів, що виникли у дитини. Батьки знають, що «погані» дні можливі, у них вдома вони теж трапляються. Питання в тому, що ми можемо з цим зробити? Розмова про «поганий» день сама по собі не вирішить проблему.

Батькам буде набагато спокійніше, якщо ви озвучите, що саме ви будете робити в майбутньому.

5. ЗБЕРІГАЙТЕ КОПІЇ ІНФОРМАЦІЇ, ЯКУ ВИ НАДСИЛАЄТЕ ДОДОМУ. Записки для батьків та форми зворотного зв'язку – це документи, що допомагають встановити, що й коли ви повідомляли батькам. Часто це джерело матеріалу про те, ЯКІ події та КОЛИ відбувались протягом дня. Якщо ви не зберігаєте копії, ви не зможете відповісти на запитання, що і коли ви говорили батькам. Але ці дані можуть вам знадобитись.

6. НЕ ДОЗВОЛЯЙТЕ, ЩОБ З БАТЬКАМИ СПІЛКУВАВСЯ ТІЛЬКИ АСИСТЕНТ ДИТИНИ. Хоча ця посада ще не повністю прописана в українському законодавстві, усе більше родин користуються послугами приватно найнятих фахівців, які супроводжують дитину з особливими освітніми потребами в школі індивідуально. Такі люди називаються асистентами дитини і мають чітке завдання – супроводжувати і допомагати тільки дитині, з якою вони працюють. Якщо такий фахівець працює у вашому класі – вам пощастило, тому що дитина може отримувати індивідуальний супровід тоді, коли їй це потрібно. Однак є ризик однобічного бачення ситуації в класі. Тому, якщо ви вчитель або асистент учителя, знайдіть час і поспілкуйтеся з батьками особисто. Це потрібно для того, щоб вони мали кілька джерел інформації стосовно успіхів та труднощів своєї дитини. Також учитель має усвідомлювати, що відбувається з дитиною. Тобто, отримувати актуальну інформацію від асистента дитини та асистента вчителя. Отже, УСІ мають працювати спільно. Батьки ж мають отримувати інформацію як готовий продукт співпраці фахівців.

7. НЕ ЗВОДЬТЕ ВСЕ ДО ПОНЯТЬ «ХОРОШИЙ» / «ПОГАНИЙ» ДЕНЬ. Одна мама назвала це «системою смайликів»: «Якщо я отримую зі школи тільки смайлик, що посміхається чи тільки сумує, – для мене це не несе жодної інформації». Вона має рацію – має бути деталізація, а не загальні фрази.

8. НІКОЛИ НЕ ПРИХОВУЙТЕ ПОГАНІ НОВИНИ ВІД БАТЬКІВ. Дуже важливо інформувати батьків про те, що насправді відбувається в школі.

Якщо ви говорите, що все нормально, а насправді це не так – у майбутньому це призведе до неприємностей та непорозумінь.

9. НЕ КОРИСТУЙТЕСЬ ПРАВИЛОМ «Я ПОЧНУ РОЗМОВУ, ТІЛЬКИ ЯКЩО МЕНЕ ЗАПИТАЮТЬ». Будьте проактивним (діяти ще до початку поведінки – ред.). Так само, як це працює в роботі з поведінкою учнів, в організації роботи класу – це дієво і в побудові взаємостосунків з батьками. Якщо ви чекаєте, коли батьки звернуться до вас із запитанням – ви чекатимете занадто довго. Спрямовуйте батькам інформацію та просіть про зворотний зв'язок. За кожної нагоди наголошуйте на важливості підтримки взаємної комунікації.

10. НЕ ОЧІКУЙТЕ, ЩО БАТЬКИ БУДУТЬ РОЗПОВІДАТИ ВАМ АБСОЛЮТНО ВСЕ. ЗАВЖДИ ЗАЛИШАЙТЕ ЇМ МІСЦЕ ДЛЯ ПОМИЛКИ ЧИ НЕДОМОВКИ. Життя батьків дітей з особливими освітніми потребами не менш напружене за ваше. Крім того, у батьків можуть бути свої перестороги та причини не надавати вам усю інформацію. Інформація про дитину часто зачіпає частину їхнього (родинного) особистого життя.

Список використаної літератури

1. Дятленко Н. М. Асистент учителя в інклюзивному класі : навчально-методичний посібник за загальною ред. М. Ф. Войцехівського. Київ : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 172 с.
2. Єфімова С. М. Як зробити школу інклюзивною? Досвід проектної діяльності: метод. посіб. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2012. 152 с.
3. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник / Кол. авторів: Колупаєва А. А., Софій Н. З., Найда Ю. М. та ін. За заг. ред. Даниленко Л. І., К.: 2007. 128 с.
4. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів: навч-метод. посіб. Київ, 2010. 96 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).
5. Лапін А.В. Організаційно-педагогічні умови діяльності асистента вчителя в інклюзивному навчальному закладі // Електронна бібліотека НАПН України – URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/10639>.
6. Луценко І. В., Найда Ю. М. Диференційоване викладання: реалізація підходу URL: <https://www.slideshare.net/ippo-kubg/ss-30566945>.
7. Мартинчук О. В. Основи корекційної педагогіки : навч-метод. посіб. для студ. напряму підг. «Дошкільна освіта». Вид. 2-ге. Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2011. 288 с.
8. Методичні рекомендації «Особливості організації освітнього процесу у закладах освіти з інклюзивною формою навчання»: URL:<http://www.svyatoshinruo.kiev.ua/2018-02-23-07-43-52/2018-02-23-07-58-53/6740--q->.
9. Таранченко О. М., Найда Ю. М. Диференційоване викладання в інклюзивному класі : навч-метод. посіб. за заг. ред. А. А. Колупаєвої. Київ : Видавнича група «АТОПОЛ», 2012. 120 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).
10. Паливода А. В. Інклюзивна освіта. Посібник для батьків. Досвід Канади: посіб. Київ. 2012. 120 с.
11. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки : підручник ІІІ 37. Київ : «Центр учбової літератури», 2016. 248 с.
12. 10 правил комунікації з батьками дітей з особливими освітніми потребами. URL:<https://nus.org.ua/articles/10-pravyl-komunikatsiyiz-batkamy-ditej-z-osoblyvymy-osvitnimy-potrebamy/>.